

BEDİİYAT*

Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU
(Çevrimyazı: Nuray Şehitoğlu)

Atf: Findikoğlu, Ziyaeddin Fahri. "BEDİİYAT", *Sosyologca*, Sayı 21 (2021), s. 177-210.

ÖZET: Türk sosyoloji tarihinde önemli bir yeri olan Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Findikoğlu, akademik hayatı boyunca oldukça üretken bir düşünür olmuştur. Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Findikoğlu, toplumun sorunlarını gerek gazetelerde gerekse bilimsel eserlerde tahlil etmiştir. Birçok farklı alanda çalışması olan Findikoğlu'nun ilk eseri ise 1927 yılında kaleme aldığı liseler için hazırlanmış olan Bediiyat'tır.

Anahtar Kelimeler: Bediiyat, Güzellik, Sanat, Bediiyat Meseleleri

BEDİİYAT

ABSTRACT: Having an important place in the history of Turkish sociology, Ord. prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Findikoğlu has been a very productive thinker throughout his academic life. Ord. prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Findikoğlu analyzed the problems of society both in newspapers and in scientific works. The first work of Findikoğlu, who has worked in many different fields, is Bediiyat, which was prepared for high schools in 1927.

Keywords: Bediiyat, Beauty, Art, Matters of Bediyat.

---

* Bu yazı, dergi web sitesinde "Yayın Politikası" kısmında "Sosyologca 'Türk sosyolojisi' geleneğine duyduğu saygıyla bağlantılı olarak vefat etmiş sosyologların ve sosyal bilimcilerin telif sorunu olmayan yazılarını yayımlayabilir. Bu tür yazılar hakem değerlendirmesine tabi tutulmaz." şeklinde belirtildiği üzere Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden Ziyaeddin Fahri Findikoğlu'nun *Bediiyat* adlı çalışmasının yeni yazıya aktarılmış biçimidir.

BEDİİYAT

***

Ziyaeddin Fahri

Ankara Kız Lisesi Felsefe ve İçtimâiyat Muallimi

(Çevrimyazı: Nuray Şehitoğlu)

Maarif Vekâleti

İstanbul Devlet Matbaası

1927

Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin Temmuz 1927 tarih ve 424/1678 numaralı emir namesiyle birinci defa 2000 nüsha olarak basılmıştır.

İlk eserimi hürmetlerimle Darülfünun hocalarıma ithaf ediyorum.

Liselerin ikinci devre programlarına idhâl edilen felsefî dersler arasında bediiyatı da görüyoruz. Bu ders iki bakımdan ehemmiyetli addedilebilir: Evvela memleket gençliğinin çok kıymet verdiğimiz felsefî ve fikri terbiyesi için elzemdir. Saniyen bütün tedris sistemimizin mühim bir kolu olan edebiyat ve edebiyat tarihi derslerinin yakından ve samimi surette alakadar etmesi itibarı ile mühimdir.

Bu iki veçheden arz ettiği ehemmiyete rağmen bediiyat derslerine ait bir eser bilhassa felsefe ve edebiyat muallimleri ile talebelerinin müracaat edebileceği klasik Türkçe bir menba'ı mevcut değildir. İşte bu yokluktur ki naçiz eserimizin vücut bulmasına saik oldu. Kitabımızda görülecek hata ve noksanların; tedris ve tederrüs zümresine bir an evvel menba'ı hazırlamak hususunda beslediğimiz samimi arzuya bağışlanmasını rica ederim.

25 Mayıs 1927-Ankara

Ankara Kız Lisesi'nde felsefe ve içtimâiyat,

Erkek Lisesi'nde edebiyat ve edebiyat tarihi muallimi

Ziyaeddin Fahri

FİHRİST

Medhal: Bediiyat tarihçesi

Birinci fasıl: Güzellik

1-) Güzelliğin mahiyeti ve dereceleri

Ruhî hayatın âli tezahürleri- Güzellik ile ihsas- Hissî ve hâssî unsurların ayrılığı- Bedii terkîb- Âfâkî ve enfüsî güzellikler- Âfâkî ve enfüsî güzellikler arasında tedâhül- Tabiat ve güzellik- Tabiat hissi- Sanat ve güzellik- Bedii mefkûrenin felsefî telakkisi- Bedii mefkûrede ruhî unsur- Zevk- Deha- Bedii hükümlerimizde içtimaî unsur- Bedii kıymet- Tenevvüde vahdet- Fizyolojik izah- Güzellik dereceleri- Hissî güzellik- Zihnî güzellik- Manevî güzellik- Bedii dereceler bir tekâmül eseridir .....

2-) Güzelliğin seciye ve münasebetleri

Bedii hükmün muhtelif seciyeleri- Hayrâniyet- Tecâzüb- Hasbîlik- İçtimâiyat- Ruhî hayatın âli tezahürleri- Hüsün ve hak- Hüsün ve hayır- Güzelliğin faide ile münasebeti- Hüsün ve ulviyet hükümleri- Ulviyet hüsnün esası- Bedii gibi görünen hükümler- Hulâsa

İkinci fasıl: Sanat

1-) Sanatın mahiyeti ve menşei

Sanatın mahiyeti- Sanatın menşei- Filozofların mülâhazası- Hayatîyatçıların fikri- ruhiyatçıların nazarı- Bedii şe'niyetin izahı- İçtimâiyatçıların mütalaası- Oyun ve sanat- İbdâ' ve muhit -Sanatın menşei içtimâidir -Sanatın taksimi- Veron'a göre güzel sanatlar- Mimarî- Heykeltraşî- Resim- Raks- Musikî- Şiir ...

2-) Muhtelif sanat telakkileri

Sanat ve felsefe- Sanat telakkileri- Realizm- Taklid nazariyesi- Şe'niyet ve sanat- İdealizm bedii cereyanların tarihine bir nazar- Klasizm- Romantizm- Lirizm- Bedii hayat ve tekâmül- Bedii kıymetlerde esaslı amel- Hulâsa ...

Üçüncü fasıl: Bediiyat meseleleri

Bediiyatın usul ve mevzuu- Bedii hadiselerin tahlil ve terkibi- Bediiyat programının bahisleri- Bediiyat bir ilim olabilir mi? -Bediiyat ile ilimler arasında münasebet- Sanat ve ahlak- iki nazariyenin telifi- Sanat ve cemiyet- Hulâsa ...

MEDHAL

Bediiyatın Tarihçesi¹

On dokuzuncu asır Fransız filozoflarından Victor Cousin başlıca felsefe meselelerinin (hak -Le vrai-), (hayır -Le bien-), (hüsn -Le beau-)’de toplandığını söylüyor. Cousin’in bu sözü filhakika bir hakikati ifade etmektedir. Felsefe tarihine bakılacak olursa görülür ki, ilk, orta, son bütün devirlerde yetişen filozoflar muhtelif fikirlerin yanında doğrudan doğruya veya bilvasita -güzelliğin mahiyetine, tabiat ve sanat eserlerindeki güzellik şartlarına ve vasıflarına dair muhtelif düşünceler serdetmişlerdir. Kadim Yunan’da Eflatun [Platon], bilfarz (güzellik) dehaları mefkûrevi bir hassa bulmuş, tabiattaki güzel manzaralarla sanatkârın vücuda getirdiği eserlerde fevkattabîa bir mahiyet görmüştür. Aristo, Eflatun’un bu telakkisini daha çok şe’nileştirmeye onu tabi bir şekle sokmaya çalıştı. “Poetik” [Poetika] adlı eserinde şair, ressam, tiyatrocu bütün sanatkârların vücuda getirmek istedikleri bedii eserlerde tabii güzelliğin taklidini gaye edinmeleri lazım geldiğini söylüyor, aynı zamanda bu gayede gayr-ı ahlakî olan bazı beşerî ihtirasları tasfiye umdesinin gizli olduğunu ilave ediyor.

Kadim devirden vustaî devre girecek olursak, her fikir sahasında olduğu gibi bediiyat da bir düşünüş akameti görülecektir. Esasen bu devre Skolastik felsefenin sabit ve dinî seciyeyi haiz umdelerini münakaşadan, bedii hayata taalluk eden meseleleri düşünmeye vakit bulmamıştır. Yalnız “Plotinos²”un mistisizm felsefesindeki bedii mütalaalarla “Santa Auguston³”un hüsn dair olan eserindeki fikirleri istisna edebiliriz: Plotinos Eflatun’un [Platon’un] açtığı yolda yürümüş, yalnız onun ehemmiyet vermediği şeni güzelliğe tali bir kıymet izafe etmiş ve güzelliği manevi (moral), hissi (sensible) diye ikiye ayırmıştır. Auguston ise bir şeyin güzelliğini kendisini teşkil eden unsurların tenevvü’ vahdetinde mündemiç buluyordu.

İntibah devrine gelinceye kadar ehemmiyet verilecek hiçbir bedii tefekkür yoktur. Bacon⁴, ilimlerin tasnifinde güzel sanatlara da mevki vermiş, gayesinin (haz) olduğunu gösterdikten sonra şiire beşerî bir marifet şekli atfeylemiştir. Kartezyenlerden bazıları mesela [Jean Pierre de] Crouzaz ile [Yves-Marie] Andre, Plotinos’un ve Auguston’un açtığı izlerde yürüdüler. 17. asırda [Cristian Freiherr von] Wolf mektebi talebesinden [Alexander] Baumgarten ismindeki Alman filozofu; bizde mevcut güzellik fikrini mübhemiyetle tev’em buluyor, fikirlerdeki vüzuha müşabih olarak hislerde de ebhem görüldüğünü ve esasen (hüsn)’ün de bir nevi his olduğunu söylüyor, neticede vazih fikirleri tetkik eden (mantık-logique)ın yanında mübhem hususları tetkike çalışan (bediiyat -esthétique-)’in mevcudiyet-i lüzumunu ileri sürüyordu. O sıralarda İngiltere’de [Francis] Hutcheson, [Anthony] Shaftesbury güzellik hakkında “tenevvüde vahdet”⁵ umdesini düşünürlerken muahharen Fransa’da Diderot bedii mülâhazalarını hayır ve ahlakîyat telakkilerine bağladı, piyeslerinde bunun tatbikatını yaptı. 18. Asırda Almanya’da [Johann Joachim] Winckelmann mistik bediiyat telakkilerine tekrar yol açıyor “güzellik”in “Allah” fikrinde mündemiç olduğunu ve maddî eşyada tezahür ettiğini iddia ediyordu. Bu sırada Almanya’da muhtelif mütefekkirler arasında hararetli münakaşalar uyandıran, [Gotthold Ephraim] Lessing, [Johann Gottfried] Herder, Gothe... gibi sanatkârları düşündüren bedii misaller büyük bir Alman filozofunun bu sahada iştigaline müsait zemin hazırlamıştır. Filhakika gerek öteden beri muhtelif filozofların

¹ Bu kısım muallimlere mahsustur.

² İskenderiye Mektebi sahibi.

³ Vustaî Devir (Ortaçağ) filozofu, St. Agustinos.

⁴ Yeni felsefenin İngiliz filozofu. Ziyaeddin Fahrî’nin aynı soyadı taşıyan iki filozofu karıştırmış olması ihtimali vardır. Bahsi geçen Roger Bacon olmalı [ed.].

⁵ Tenevvüde vahdet= Çeşitlilikte birlik [ed.].

sistemlerinde gerekse 17. ve 18. Asırlarda Almanya’da tahdis eden sanat münakaşalarında ciddi bir tenkidi icap ettiren mücbir bir mahiyet vardı. Hatta yalnız bedii meselelerde değil, felsefe meselenin esaslı birçok noktalarında da aynı mahiyet kendisini arz ediyordu. İşte [Immanuel] Kant’ın (nezr-i akıl -raison pure-) ve (amel-i akıl -raison pratique-) eserleri yanında (bedii hüküm -jugement esthetique-) tenkidine ait kitabını yazmasının sebeb-i saiki bundan ibarettir.

Filozof, bu eserinde “hüsn”ün başlıca seciyelerini tespit etmiş, her birini ayrı ayrı tahlil eylemiştir. Bu tahlillerden çıkan neticeye göre güzel “hayr”dan “müfit”ten “mükemmel”den tamamen ayrıdır. O, aynı zamanda “ulvî” “zarif” ile de aynı şey değildir.⁶ Kant’ı takip eden Romantik Alman filozofları, bediiyat sahası dâhilinde hayli düşündüler: Fichte, bütün (lâ ene -non moi-) ilmîni (esas ene-moi fondamental-) dediği batnî ilimde teksif etmiş, enenin, lâene yani tabiat karşısında mücadele ettiğini, faziletin bundan ibaret bulunduğunu, binaenaleyh bedii u’ûlelerinde bu ahlakî gayeye hadim olması lazım geldiğini ehemmiyet ile mevzuu bahis etmişti. Kendisini takip eden [Friedrich] Schelling ise bedii meselelere azamî istiklal verdiren sanatı, şeniyet ile mefkûreyi daha felsefî bir tabir ile müntehi ile na müntehiyi tevhid eden kudret şeklinde telakki etti ve (hüsn -la beaut-)’e dayanan hassenin işte bu ittihat ve itilaftan mütevellit olduğunu izaha çalıştı. Nihayet Hegel; bediiyat tarihine bakarak bedii tasvirler için bir yer ayırıyor beşerî zümrelerin sanat eserlerindeki idealist, realist ve romantik düşünceleri bir tertip ve taksim altına alarak bundan kendi tarihî felsefesine yardımcı neticeler çıkarıyordu. İşte 18. Asır nihayetlerine, daha doğrusu 19. asrın ortalarına doğru bediiyat tarihinin ana noktaları bunlardan ibarettir.

19. asrın karakteristik vasıflarından birisinin tarihçilik olduğunu biliyoruz. Filhakika bu asırda tarihe verilen ilmî ve izahî mânâ, ruh ve cemiyet meselelerinde yeni bir istikamet tayin ediyor, sosyoloji temellerini uyandırıyor. Kant’ın temsil ettiği bu cereyan büyük içtimâiyat âlimlerinin yetişmesine, bi-n-netice bediiyat hadiselerinin içtimaî ve tarihî bakımdan tetkikine yol açtı. Bir taraftan ruhiyatın ilmî usullerle inkişafı, diğer taraftan tarihin ve içtimâiyatın tabiat hadiseleri gibi afakî usul ile tetkiki temelinin kuvvetlenmesi estetik mevzularına yeni bir renk veriyor, onları daha çok şe’nileştiriyor, ilmîn görüş ve tetkik ediş tarzlarını bedii mesail üzerinde düşünenlere telkin ediyordu. Gittikçe yeni birtakım cereyanlar duymaya başladı. Avrupa’nın muhtelif ilim köşelerinde ilhamlarını müspet tarihten ve sosyolojiden alan bediiyatçılar yetişiyordu. Fransa’da [Arthur] Hannequin, [Hippolyte Adolphe] Taine, Basch⁷, [Charles] Lalo, İngiltere’de [?] Hirn, Almanya’da [Ernst Carl G.] Grosse, İtalya’da [Jean-Pierre de] Crousaz gibi mütefekkirler, bediiyatın, sosyolojinin bir ilim olabilmesi için ne lazımsa yaptılar. Öte taraftan ferdî ruhiyatın istibsar ve müşahedelerine müstenid bedii tetkikler, bunları itmam ediyor. Aralarında mütekebil yardımlar tesis oluyordu. Bilhassa Fransa’da Emile Durkheim’in içtimâiyat mektebini takip eden mütefekkirler, Almanya’da (sanat ilmî) adı altında içtimaî teşrih yapan âlimler; muasır ilimler içinde başlı başına mevki sahibi olmak isteyen (ilm-i bediiyat -esthétique scientifique-)’in tesisine çalışmaktadırlar.

İşte bediiyatın bugün bulunduğu vaziyet bundan ibarettir. Muasır zihniyet, bedii mevzuların ilmî usullerle tetkiki kabul olan kısmını bediiyat âlimine veriyor, ferdî ve enfüsî kalan kısmı da psikologların istibsarına ve filozofların hads’lerine bırakıyor.

⁶Mehmet Emin [Erişirgil] Bey Efendinin (Mehmet Emin, *Kant Felsefesi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Matbaayı Âmire, İstanbul 1341[1339]) adlı eserinin son mebhasında bu cehdi tenvir edecek kıymetli malumat vardır.

⁷ Muasır Fransız bediiyatçılarından.

BİRİNCİ FASIL: GÜZELLİK -La botée-

1-Güzelliğin Mahiyeti ve Dereceleri

Ruhî hayatın Âlî Tezahürleri

Ruhiyat derslerinde görüldüğü vecihle manevi yaşayışımızın iptidai safhasında basit birtakım heyecanlar vardır. Korku, hiddet, temayül gibi muhtelif isimlerle anılan bu basit heyecanlardan başka bir de ruhiyatçıların âlî heyecanlar dedikleri muğlâk, mürekkebe bir takım ruhî haletlerimiz mevcuttur. Bunlar başlıca şu üç hedefi istihdaf ederler: hak, hayr, hüsn.

Filvâki ruhî hayatımızın mürekkebe ve muğlâk olmak itibariyle basit heyecanların fevkinde olan bütün tezahürleri daima bu üç sahada toplanabilir. Bedii hislerimiz, heyecanlarımız, ihtiraslarımız, fikirlerimiz ve iradelerimizin umumi hayatı; işte bu âlî heyecanlar içinde (hüsn)e aittir.

Güzellik ile İhsas

Ruhî hayatın malzemesi olan, daha açık bir ifade ile hassasiyetin ve zekânın işlemlerini temin eden dâhili ve haricî ihsasların bedii duyguların münasebetini aramak, bediiyatın meşgalesi olmalıdır. Filvâki güzel duygusunun ve heyecanının mahiyetini, ruhî şeniyeti dâhilinde tetkik etmek istediğimiz zaman, ilk evvel ihsaslarla karşılaşırız. Hiç şüphe yok ki semî, basarî ihsaslardan mahrum bir insan için ne rengin ne de sedanın bir güzelliği yoktur. Şu halde her şeyden evvel bedii hislerle, ihsasların arasında tam bir münasebet ve mülazemet mevcuttur. Yalnız mesele bununla kalmıyor. Bu mülazemeti ilk merhaleye terk ederek bedii hissin teşkilini tetkik edersek hissi -sentimantale- unsurları, hâssî -sensible- unsuru yekdiğerinden ayırmak mecburiyetinde kalırız.

Hissî ve Hâssî Unsurların Ayrılığı

Filvâki bedii hayatın esasını, hasselerin verdiği ihsaslar teşkil eder. Fakat bedii hükümlerimizin tamamen hâssî ameller tesiriyle teşkil ettiği hiç bir zaman kabul olamaz. İhsasatın latif veya şedit olması güzellik olmayıp hoş bulduğumuz ve kuvvetle duyduğumuz şeylere ekseriya güzel deyip geçemez, uzvî duygularla bedii heyecanları karıştırmamızdan mütevellit bir dikkatsizlik eseridir. Bir renk, bir seda, bir hareketin bedii birer saffet iktisap etmeleri bizde heyecan tevlid eylemleriyle başlar ve onlardaki bu heyecan yaratmak kabiliyeti mezkûr ihsasatın cevher u saffet esasiyelerini teşkil eder. Mahsus huzuzat bilkuvve güzellik olabilirse de bilfiil tahkik edebilmek için behemehâl muayyen bir ruhun heyecanının bir tercümanı olmalıdır.⁸ Ve yalnız bedii hayatımızda değil, ilmî ve fikrî meselede de aynıdır. Bir taşın sükûtu kanununa ait düşünce malzemesini bize basar-ı ihsaslar hazırlamıştır. Fakat sadece hazırlamak. İşin ilerisine, basar-ı mahsusatın idrak ve fikir olmasına hafızanın, hayallerin, tedailerin, şuurun terkibi kudretinin tesiri karışmıştır.

Bedii Terkiib

Böylece bedii bir heyecan tevlid eden bestenin verdiği semii ihsaslar içinde aynı şeyler söylenebilir. Semii ihsas, sadece fiziki tesirleri semi asablar vasıtasıyla cümle asabiyyeye isal

⁸*Dergâh Mecmuası'*nın birinci sayısında Mustafa Şekip [Tunç] Bey Efendi tarafından yazılmış "Sanatın İç Yüzü" adlı makaleyi okuyunuz.

ediyor. Fakat bu ihsasları bedii gaye için, evvelki ihsasat ile karıştıran, tedailer yaptırın, yoğuran bedii nevinden bir Şuur kudreti vardır. Semii bir ihsas ile basrî bir intibayı ancak bu kudretin terki-i amelîyesinden kaçtıktan sonra bedii bir his ve heyecan husule gelebilir. Elhasıl Şuur-u hayatın hasselere taalluk eden ibtidâ'î faaliyeti ile bu hasselerin ilm-i hariciyeden getirdiği ihsasları yoğuran ve onlardan yeni bir eser vücuda getiren terki-i faaliyeti birbirinden ayrı Őeylerdir. Zaten ruhî hayatımızın orijinalitesi bu terkipte değil midir?

Âfâkî ve Enfüsî Güzellikler

Gerek filozoflar gerek ruhiyat ve içtimâiyatçılar arasında güzellik bahsi geçerken onun âfâkîliği veya enfüsîliği ekseriya münakaşa edilmîştir. Ta kadim Yunanda Eflatun, güzel denen Őeylerde zihnî tasvirler sahasına ait mefkurevî bir hüsn tipinin in'ikâsını görmüş bu in'ikâsın kudret ve Şiddeti nispetinde o Şeyin güzel olduğunu iddia etmiştir. Bu itibar ile hüsn, enfüsî bir kıymet oluyor.

Hâlbuki Aristo bu kıymet-i tabii ve içtimaî mahiyette güzel ve safa nail olan eŐya üzerinde aramış, bunlar arasında bir tasnif yapmış, bedii birtakım seciyelerin mevcudiyetini göstermiştir: nizam, tenasüp, intizam, itidal gibi. Binaenaleyh bu bakıma göre de güzel hükm-ü âfâkî bir mahiyeti haizdir. Enfüsî kıymet Őuurumdan eŐyaya izafe edilirken, âfâkî kıymet kendisini hariçten Őuuruma aŐılamıştır.

Âfâkî ve Enfüsî Unsurlar Arasında Tedahül

Felsefe tarihinde, edebiyat ve sanat münekkitleri arasında birçok bediiyatçıların mübahaselerinde uzun uzadıya tetkik edilen bu cihet, yani güzelliğin âfâkîlik ve enfüsîliği meselesi, esasen yanlış vaz'edilmîştir. İlmî görüŐe göre hüsn, ne tamamen enfüsî ne de tamamen âfâkî bir seciyeyi haizdir. Hakikatte her iki unsurun birbirine hulûl ve tedahülü vardır. Binaenaleyh güzellik; enfüsî unsurun terkip edici kudretinin bazen doğrudan doğruya eŐya üzerinde, bazen kendi bâtnî âleminde kayıtsız ve tahayyülî -imaginatif-faaliyetinden mütevellit ruhî bir halettir. Bu noktayı Alman filozofu [Immanuel] Kant bakınız nasıl izah ediyor: "Müdrîke ve muhayyile bedii hükümleri vücuda getirirken tamamen serbestçe faaliyette bulunur. Yani bedii hükümler mantıkî hükümler gibi hiçbir muayyen tasavvura, tâbir-i âhar ile marifetin kavâid-i hususiyesine tabi olmuyor, hâssiyet ile müdrîke arasında bir ahenkten tevlid ediyor. Bu ahenk ise mefkûrenin bi-nefsihî faaliyettinden hiçbir kayda tâbi olmayan serbestçe her katından husule geliyor."⁹ Binaenaleyh yalnız başına birbirlerinden müstakil âfâkî veya enfüsî güzellik düşünmek doğru olamaz, iki unsur arasında tam ve samimi bir hulûl vardır.

Müşahhas olarak bütün bedii hüsn ve tasavvurlarda bu hulûl hâkimdir. Yalnız zihnen enfüsî ve âfâkî anâsırı tecrid edebiliriz.

Tabiat ve Güzellik

Hüsnün âfâkîlik ve enfüsîliği düşünürken daima Şu sual kendisini göstermiştir: tabiatta Őuuru tesir ve müdahalelerden azade müstakil bir güzellik yok mudur? Filvâki bütün bediiyatçılar bu noktaya temas etmişlerdir. Bazılarına göre tabiatta âfâkî bir takım hüsn Őeraidi mevcut olup bunlar kendilerini bize telkin ediyorlar. Tabiat levhaları bizatihi güzeldir. Diğer bir kısım mütefekkilere göre ise tabiat kuru ve çıplaktır. Bedii Şuurumuz ona teveccüh etmeyince ve onda muhayyilenin ahengi tesis olmayınca güzellik yoktur.

⁹ Kant Felsefesi, s. 220

Her şeyden evvel anlaşılması lazım olan cihet (tabiat -nature-) ın telakki tarzıdır. [Victor] Hugo¹⁰ ile [Emile] Zola¹¹ bize başka başka tabiat düşünceleri gösteriyorlar. Klasik şairlerimizden Bakı'nın bir (Bahariye) ve (şitâiye)sindeki tabiat tasviriyle mesela Yunus Emre'deki tabiat düşünüşü aynı değildir. Realist bir romancı ile Romantik şair tabiatı başka türlü görürler. Şu hâlde tabiat dahilindeki güzellik sanat mekteplerinin tefekkür ve tahassüs adeselerinden akseden bir ışıktır. Henri Delacroix der ki: "Tabiat bir eser sanatıdır. Fakat tabiatın bu mahiyeti ancak romantizm görüşüne nazar eder. Onun içindir ki Hugo'nun tabii tasvirleri, Yunan ve Fransız klasikleri için soğuk ve lakayt bir seciye taşıyor." Filhakika Rousseau'ya gelinceye kadar tabiat sanatta lâkaydî ile karşılanıyordu. Yalnız inkâr edilemeyecek bir hakikat var ise o da "tabiat duygu mu" nun mevcudiyetidir.

Tabiat mı?

Filhakika böyle bir duygu vardır. Bu duygu bize tabiatı güzel gösteriyor. Eğer bu hissi doğrudan doğruya nazar-ı dikkate alırsak görürüz ki bu tamamen hayatî -vitale- bir mahiyeti haizdir. Bediiyatçı [Charles] Lalo¹²'nun dediği gibi umumi, mübhem, hoş bir ihsas olup uzvîyetimizden gelen birçok ihsasların hulâsasını teşkil ediyor. Fransızların "senestezi" dediği ve bizde "hüsn-ü hal" diye tercüme edilen halet-i ruhîye bundan ibarettir. Ekseriya ona attığımız güzellik, hakiki bir şey olmayıp daha ziyade (güzel gibi görünen -pseudo esthétique) bir duygudur. Bu duygunun; bediiyat sanat mesaili arasında mevzu-u bahis olması, sanatkârlar tarafından bir kıymete nail bulunması ise bedii tekâmülün muayyen bir halkasını teşkil eder. Bugün güzel gibi görünen Alpler ve İsviçre, vaktiyle Romalılar için hiçbir kıymeti haiz değilmiş. Elhasıl tabiat ve tabiat hüsnünde bir güzellik mevcut ise ve bizim bedii felsefemizin mensup olduğumuz sanat mektebinin herhangi bir umdesinden ileri gelmekte böylece tabiat bir sanat tekniği ile işlendikten sonra güzel hükmünü almaktadır. Diğer taraftan bununla iktifa etmiyoruz. Tabiatı bir eser-i sanat gibi gördükten sonra onun yanında diğer bir eser vücuda getirmek için derin bir iştiyak hissetmekteyiz. Bu da bize; bedii bir mefkûrenin mevcudiyetini ve bu mefkûreyi tabii şe'niyette bulmayışımızı gösterir. İşte o zaman tam manasıyla bedii olan bir güzellik eseri yaratırız.

Sanat ve Güzellik

Şu hâlde şuurumuzun müdahalesi ile tecelli eden (tabiat güzelliği)nden başka bir de (sanat güzelliği) ibdâ' ediyoruz. Sanat dediğimiz şey bu ibdâ'nın mahsullerinden başka bir şey değildir. Yalnız üzerinde tevkif edilecek nokta bedii ibdâ'nın mekanizmasını tahrik eden kuvveti bulmaktır. Bu hususta, yani sanat eserlerindeki hüsnün sâiki olan bu batnî hayat hakkında filozoflar, ruhiyatçılar ve içtimâiyatçılar muhtelif düşünceler serdetmişlerdir. Yunan filozoflarından Eflatun felsefe tarihlerinde ve bediiyat kitaplarında (hüsn-ü mutlak -la beauté absolue-) ismiyle anılan nazariyesinde bilhassa sanat dâiyelerinin mâbad et tâbi'i seciyesinde ısrar etmiştir.

Bedii mefkûrenin felsefî telakkisi

Ona göre bizdeki güzellik duygu ve düşüncesi, ruhun beden dahline gelmeden evvel (mesel -idée-) ler âleminde mukaddemâ temaşa ettiği mükemmel ve ezeli güzelliğin hatrasından başka bir şey değildir. Hâsse âleminin mevzularını yani tabiatı, güzel veya çirkin bulurken onları işte bu hatıralarla mukayese ediyor, ifade ettiği şiddet ve kudret nispetinde güzel buluyoruz.

¹⁰ Ondokuzuncu asrın Romantik büyük Fransız şairi.

¹¹ Realist Fransız edibi.

¹² Muasır Fransız bediiyatçılarından.

Bedii mefkûrede ruhî unsur

Mistik, romantik bütün felsefeler hep bu esastan mülhem olmuştur. Felsefe ve metafizik erbabının orijinal görüşlerinden, ferdî kalan düşüncelerinden sarf-ı nazar eder, bedii ibdâ'nın oldukça şe'ni ve müsbet bir mesnedini aramak istersek karşımızda ruhiyat ve içtimâiyatçıların mütalaasını görürüz.

Ruhiyata göre verdiğimiz bedii hüküm ve onu doğuran güzellik mefkuresi, bizdeki bedii tahassüs kabiliyetinin melekesi olan (zevk -le gout-) dan ileri geliyor. Güzel hükmünün ruhî ferdî unsuru olan zevk, hoşumuza giden intibaları farkeylemenin hâssesidir. Onunla bize eşyanın bedii neviden ibdâ'î seciyelerini yakalar ve güzelliğin şeraitini ihlâl eden hataları temyîz ederiz. Diğer bir ifade ile zevk, şuur-ı bünyemizde mevcut hoş bir ihtisas kabiliyetidir.

Zevk

[Honore de] Balzac¹³ (zevk)in dikkate şayan bir tahlilini yaparken "Bu meleke ve kabiliyetimiz iki unsurdan müteşekkildir. Birinci semî ve basarî ihsaslara karşı derin bir hassasiyet, ikincisi eşyanın bedii ahval ve şeraitine ait nâfiz bir alaka..." diyor. Hasselerimizin renk, ses, hareket gibi varidatı bedi şuura girebilmek için evvel-emirde hoş bir ihsas vücuda getirilmelidir. Eşyanın nizam tenevvüde vahdet, tenasüp, muvâfakat gibi bedii ahval ve şeraiti de ihsasların hafıza muhtevalarının, tedailerin faaliyetine karışınca (zevk) dediğimiz bedii tahassüs kabiliyetimiz artık teşkil etmiş demektir.

Deha

Bu kabiliyet yaratıcı bir şekil alırsa ona deha -le génie- diyoruz. Büyük şairlerin ve sanatkârların dehalarındaki bedii vasıfları tetkik eden bediiyatçılar, dehayı müfrit ve şedîd bir tenebbühten ve cümle asabiye'nin buna mukavemetinden doğan aks-i tesir olarak gösteriyorlar. Bediiyatçı [Eugene] Veron¹⁴; ilmî, felsefî, ahlakî gibi vehelere malik olan dehanın bedii faaliyeti diğerlerinden ziyade müşahhas ve terkibi mahiyette telakki etmektedir. Deha açık bir ifade ile âlimlerin, filozofların münekkit ve mütefekkirlerin dehaları mücerred ve nazarî bir seciyeyi haiz iki sanatkârın dehası, daha çok müşahhas, daha çok hayatı ifade edicidir. Mevzuyu ne olursa olsun sanatkâr olandan çıkan ve bedii heyecanların mahsulü olan eserlerin duyup ve düşünüp de etrafımızdakilere iblağ edemediğimiz şeyleri deha belîğ ifade etmesinin ve bize bizim kadar samimi hemhal olmasının sebebini burada aramalıyız. [Auguste] Rodin¹⁵'in heykelleri, Yunus'un koşmaları, Bethoven'in¹⁶ senfonileri, Fuzulî'nin¹⁷ gazelleri bize hayatı niçin daha içli, daha şuurulu ve canlı bir surette hissettiriyor? [Henri] Bergson¹⁸ şe'niyet ile aramızda bir yerde bulunduğunu, bu perdeyi ancak bedii hads'lerin kaldırabileceğini söylerken aynı şeyi izah etmek istemiştir.

Elhasıl bedii ruhiyatçılar, bedii mefkûremizin teşkilinde (zevk) ile (deha)yı ruhî-ferdî birer unsur olarak kurmakta ve tetkik etmektedirler. Sanat ve hüsn vakalarının bize gösterdiği bu hakikat biraz daha teşrih edilecek olursa görülecektir ki bizzat bu unsurlar izah edilmeye muhtaçtır.

¹³ Ondokuzuncu asır Fransa ediplerinden.

¹⁴ Ondokuzuncu asır Fransız bediiyatçısı.

¹⁵ Ondokuzuncu asır Fransız heykeltıraşlarından.

¹⁶ Meşhur Alman musikîşinası.

¹⁷ Onaltıncı asrın meşhur Türk şairi.

¹⁸ Muasır Fransız filozofu.

Bedii Hükümlerimizde İçtimai Unsur

Çünkü bu unsuru tetkik ederken onların ferdî âlemi ihata eden mâşerî bir mahiyet içinde teşkil ettiğini görüyoruz. Bunun içindir ki ruhiyatçıların ekserisi, izah esnasında bizzarure içtimaî müessirlere, muhiti ve mâşerî amellere de mevki vermişlerdir. [Thomas (?)] Dumas¹⁹ diyor ki: “Herhangi bir bedii telakki mefkûrede hayat tecrübelerinin in’ikâsını görüyoruz. Bedii mefkûreler, bu sebepten, memleketlere ve devrelere göre değişiyor. Fransa’da şiir telakkisi şimal ve cenup tarafları için ayrı olduğu gibi on yedinci ve on sekizinci asırlar zarfında da aynı değildi.” [Charles] Lalo, esasen sanat telakkilerinin bu tesir altında teşkil ettiğini, binaenaleyh onlardaki bedii umdelerin mâşerî neviden ilmî izahları istilzam edeceğini söylüyor. Gustav Lanson²⁰, hiçbir sanat ve edebiyatın hiçbir şair ve sanatkârın mensup olduğu içtimaî kitlenin istibdadından kurtulmayacağını tetkikler ile iddia etmiştir. Vustaî devirde Arap müverrihlerinden İbn-i Haldun’un²¹ bile nazar-ı dikkatini celbeden bu noktayı hakkı ile kavramak için uzaklara gitmeden kendi tarihimize bakınız: Mevlana’yı doğuran amel; Selçuk Türklerinin tasavvufi iştiyakı, Sinan’ın mimarî şahikaları ancak Yavuz ve Kanuni devrinin siyasi azameti değil midir? Fuzulî²² Irak muhitinin tabii ve içtimaî avâmilinin tesiriyle bir lirik şair olarak yetişmemiş midir? Muhtelif sanat tarihlerinde yüzlerce misal bulunabilir.

Bedii Kıymet

Bütün bunlar sanatkârların bedii telakkilerinin, güzel hükümlerinin nihayet kendi şahsiyetlerinin haddizatında mâşerî ve içtimaî birtakım kayıtlar, şartlar altında teşkil ettiğini gösterir. Muasır Fransız içtimâiyatçılarından [Celestin] Bougle²³ bedii kıymetlerin tekâmülünü tetkik ederken bu miyânda güzellik vakalarına da temas ediyor: “Cemiyet sanatkârına her nevi bedii duygular verir. Dini vecdler, ailevi ve kabîlevi izzet nefisler, ırkî münâferetler, destanî hisler, tahakküm arzusu, insaniyet muhabbeti, erotik -aşkı ihtiraslar-, lirik -garâmi- tahassüsler.... ilânihaye” bu tesirler altında bedii şuurumuzda içtimaî neviden bir güzellik kıymeti belirlemekte ve bütün hükümlerimizde kendisini göstermektedir.

Elhasıl bedii mefkûremizin teşkilinde ne yalnız hads’ler, bedii felsefeler ve ne de zevk gibi, tahassüs gibi, deha gibi enfüsî ve ferdî âmiller başlı başına müessirdirler. Daha ziyade bu hads’lerin ve amillerin mahiyet-i meşruiyetini nazar-ı dikkate almalıyız. Ruhîyatçının noksan kalan ve izah edilemeyen taraflarını, böylece, içtimâiyatçı âfakî tetkiklerden mülhem mitâ’larla itmam edecektir.²⁴

Tenevvüde Vahdet Nazariyesi

İster felsefe nazariyelerini ister ruhiyatın ferdî miyarlarını, isterse içtimâiyatçının cemiyet tesirini kabul edelim. Bunların her üçü için de kabule şayan olabilecek bir güzellik tarifinden bediiyatçılar hararetle bahsetmişlerdir: tenevvüde vahdet. Bir tablounun güzelliği bir tabiat parçasının hüsnü, bir şair ve bir beste ihtiva ettikleri tenevvü’ü aynı zamanda vahdet halinde göstermektedirler. Tabloda bilfarz ağaçların, gölgelerin, ziyaların... tenevvü’den, şiirde

¹⁹ Fransız ruhiyatçısı.

²⁰ Fransız edebiyat müverrihi.

²¹ Cevdet Paşa tarafından tercüme edilen (*Mukaddime* İbn-i Haldun) un “Sanay-i Şerife” bahsine bakınız. İbn-i Haldun, miladi on dördüncü asırda yetişmiş, meşhur (*Mukaddime*) sahibi olan Arap müverrihi. [*Mukaddime*’nin Osmanlı döneminde Pirizade Mehmed Sahib tarafından başlanan çevirisi Ahmet Cevdet Paşa tarafından tamamlanmıştır. Bu çeviriyi bugüne kadar farklı *Mukaddime* çevirileri izlemiştir.] [Ed.].

²² Onaltıncı asrın meşhur Türk şairi.

²³ Muasır Fransa içtimâiyatçılarından.

²⁴ Biraz ileride bu bahse tekrar avdet edeceğiz.

kelimelerin, kafiyelerin, cümlelerin tenevvü'nden... mürekkep bir vahdet görüyoruz. İşte güzellik hükmünün esası bu (çokluk içinde birlik -kesret içinde vahdet-) umdesinde mündemiçtir.

Fizyolojik izah

[Eugene] Veron, bedii tahassüsün husulünü tetkik ederken buna fevkalade ehemmiyet vermiş, tehalüfler ve tenevvüler arasında güzel tahassüsünü yaratan mantıkî vahdetin fizyoloji nokta nazarınca da şayan-ı kabul olduğunu, çünkü böylece muhtelif a'sâb ve azalâtın aynı zamanda faaliyette bulunarak uzvî his hali tevlit ettiğini, aksi takdirde bir kısım a'sâbın atâletini mûcib olacağını söylemiştir.

Görülüyor ki "tenevvüde vahdet" nazariyesi bir taraftan psikolojiye istinat ediyor: şuur müşahede ettiği mevzuda mantıkî bir vahdet ve irtibat görmek temayülündedir. Diğer taraftan fizyolojiden kuvvet alıyor: muhtelif ihsasatı nakle memur olan asablar aynı zamanda faaliyette bulunacak, bu suretle uzuvî cihazın işleme arasında dinamik bir tevâzün hâsil olacaktır.

Güzellik Dereceleri

Bedii hisler, muhtelif dereceler şeklinde tecelli ediyor, bediiyatçı Paul Souriau²⁵ bu dereceleri bir tasnife tabi tutmak istemiş, (aklî güzellik)²⁶ adlı eserinde bu tasnifi izah etmiştir. Souriau'ya göre bedii şuurumuzun güzel addettiği mevzular başlıca üç saha üzerinde görülmektedir: 1-) Hasselerimizden gelen ihsasların verdiği bedii tahassüsler olup hayat mecmuası (hissi güzellik: la beauté sensible) altında toplanabilir. 2-) Mefkûremizden gelen tasavvurların verdiği bedii tahassüsler olup bunlar (zihnî güzellik: la beauté intellectuelle)i teşkil eder. 3-) Hissi unsurların müdahalesi, batnî hayatımızın bütün kudretiyle işleme neticesinde doğan duygular ve heyecanlar olup bunlar da (manevi güzellik: la beauté morale)i vücuda getirir.

Hissi güzellik

Ruhiyat bize haricî ve dâhilî iki türlü ihsasın mevcut olduğunu gösteriyor. Filhakika bir semî, basarî, lemsî neviden haricî ihsaslarımız, bir de his, hal, ızdırap, cinsiyet gibi derunî ihsaslarımız vardır. Haricî âleme aid bedii hükümlerimizde, bu hasselerin hâkimiyetini görüyoruz. Bedii hükmün izafiyeti, bunların tesirine bağlıdır. Yalnız isme bakarak sadece hasselerin tesiri altında bedii bir hükmün teşkil ettiğini zannetmemelidir. Güzellik ile ihsaslar arasında ne gibi bir münasebet bulunduğunu gördük. Yalnız bir nevi güzelliklere göre burada ihsasların amil rolünü oynaması [s. 18] mevzu bahis olabilir. Bir tablonun bedii ahval ve şeraiti, renklerin ve ziyaların itilafı, bir mimarî eserde hatların icabında münhanî veya müstakim oluşu gibi hususatta şüphesiz hasselerin faaliyetine muhtacız.

Zihnî Güzellik

Hâlbuki herhangi bir şiirin tertip, eda, vuzuh gibi hususiyetlerinde münhasıran zihnî ve zekâî faaliyete müftekiriz. Keza tenâzur, tenasüp, nizam gibi riyazî neviden bedii esasların mütalaası da bu nevi güzellik hududu dahilindedir. Denebilir ki şuurumuzun bir takım bedii makulelerini isti'mâl ve tatbik ederek sanat eseri vücuda getirdiğimiz zaman en ziyade zihnî gayeyi tatmin etmiş oluyoruz. Diğer taraftan ruhî yaşayışımızın canlı ve samimi köşesi tesiri hayattır.

Manevi Güzellik

²⁵ Fransız bediiyatçılarından.

²⁶ Paul Souriau, *La beauté rationnelle*. [ed.].

Sanatkârı, sanatkâr yapan asıl kudreti burada aramalıyız. İhsasların ve tasavvurların rolünü tali dereceye indiren bu safha, güzellik, derecelerinin en yükseğini teşkil edecek o emele maliktir.

Diğer taraftan ilave edelim ki bu tasnifi, kati olarak kabul edemeyiz. Ancak bedii hayati basitten mürekkebe götürdüğü için ilmî seciyeden mahrum değildir. Ruhîyatçıların birçoğu bunu veya buna yakın bir tasnifi kabul etmişlerdir. Mesela [Thomas (?)] Dumas ilkinde şekli, ikincisine fikri, üçüncüsüne hissi isimlerini veriyor. Diğer taraftan bu derecelerin telakki ve tahassüs itibariyle, bir tekâmül eseri olduğunu kabul etmek lazımdır.

Bedii Duygular Bir Tekâmül Eseridir.

Daha ziyade yüksek tahsilde münakaşa edilen bu mesele hakkında şimdilik şu kadar söyleyelim ki filhakika, güzel ve duygularına ait tasnif ruhî hayatımızın daimî bir mahsulü olmayıp mâşerî tekâmülün muhtelif devrelerinde almış olduğu bir takım bedii tasavvurların neticesidir. Bilfarz tabiat sahasındaki güzelliklerin telakkisi, realist görüş, romantik duyuş hep güzellik şuurunun birçok amellerin tesiri altında geçirdiği tahavvüllerden nişanedir.²⁷ Aynı zamanda bu derecelerin hakikaten riyazî esasa istinat ettiğini zannetmeliyiz. Zira böyle bir zan lüzumundan fazla mücerret ve metafizik bir düşünce olacaktır. Bedii şuurumuz daima vahdet halindedir. Onu biz tecrîd tarîki ile ve meseleyi tenvîr gayesiyle parçalıyoruz. Yoksa bir bestenin vereceği tahassüs; onun semîi ihsaslara merbutiyetinden nâşî hassî bir güzellik veya bir şiirdeki bedii seciyenin hissedilişini sadece zihnî güzellik addetmek hiçbir zaman doğru olamaz. Bedii şiirimizin gayesi daima bir terkip yapmaktır.

2-Güzelliğin Seciye ve Münasebetleri

Bedii Hükmün Muhtelif Seciyeleri

Bediiyatçılar güzel hükmünde bedii seciye ile müşterek diğer ruhî hasseleri tespit etmek istemişlerdir. Şüphesiz bedii tahassüs, ruhî hayatın diğer tecellilerinden tecrit ederek başlı başına teşkil edemez. Güzel hükmünü tahlil edemeyen birçok kimseler bunun için bedii ve la bedii evsafı birbirine karıştırmışlardır. Bu la bedii evsaf nelerden ibarettir?

Hayranîyet

Bedii hükmün psikolojik bir tahlili neticesinde onda gizli bir takdir ve hayret hissini mevcudiyetini görürüz. Dikkat ediniz güzel dediğiniz herhangi bir şeyi evvela beğenmişsinizdir. Bunun sebebi temaşa neticesinde kendimin fevkinde bir duygu duymaklığıdır. Bu hissini derecesi artarsa o zaman (vecd) halini alır. Böylece bedii hissini teşekkülünde müdâhale eden ilk âmîl hayranîyet oluyor. Binaenaleyh seciyelerinden birisi hayranîyet duygusudur.

Tecâzüb

Ekseriya hayranîyet duygusuyla müterafik olarak bir sempati, bir tecâzüb duyarız. Buna güzel hükmünü verdiren herhangi bir eser karşısında ruhumuz ferdî, ailevî, kabîlevî, mâşerî birçok muhabbet cereyanları akınına maruzdur. Hükmümüzde bu cereyanların tesirsiz kalması kabil değildir.

²⁷Muallimler, sanat ve edebiyat tarihçilerindeki Klasik, Romantik şahsiyetlerden misal getirerek bahsi daha müşahhas bir şekle sokmaya çalışmalıdır.

Hayatîyet

Her şeyden evvel uzvî ve hayatî bir mevcudiyetiz. Bilhassa bedii faaliyet zamanında hayatîyetimizin yaptığı tesirler aşikârdır. İstrap gibi, ölüm gibi, cinsiyet gibi, his hal gibi ... hayatî neviden derunî ihsaslar bedii hayatımıza müdahale ederler. Verdiğimiz herhangi bir hükümde bunların tesiri vardır. Diğer taraftan bilmukabele hissini hayatî aks tesirlerini, sanatın şifâî müdahalesini inkâr edemeyiz. Son asırda Fransız bediiyatçılarından Guyau güzelliğın bu seviyesinde ısrar etmiştir.

Hasbîlik

Bedii hüküm bütün maddî alakalardan kıymetlerden ârîdir. Gerek tabiat, gerek sanat güzellikleri karşısında hasbî kalmak şartıyla güzel hükümünü verebiliriz. Sanatta alâka yoktur. Ve bedii faaliyet tamamen hasbidir ruhî hayat; hasbîliğin derece ve şiddetiyle mütenasip bir bediiyat iktisap eder.

İçtimâiyat

Güzel hüküm, münakalevî ve sârî bir mahiyettedir. İlk evvel bizi hayranîyet içinde bırakan bedii his, bilahare içtimâî iyileşmeye ceht eder. Artık yalnız kendimizi tatmin etmekle iktifa edemeyiz. Onu etrafımıza, mahiyetimize, zümremizin azasına yaşatmak ve anlatmak isteriz. Esasen bedii ibdâ'nın menbainı da burada aramak lazımdır. İçtimâî sanat gayesini güden bediiyatçılar ve mütefekkirler, güzelliğın bu seviyesini uzun uzadıya teşrih etmişlerdir. İleride bu noktayı kısaca izah edeceğiz.

Ruhî Hayatın Âlî Tezahürleri Arasında Güzellik

Şimdiye kadar güzelliğın mahiyetini ve derecelerini, nihayet seviyelerini tetkik ettik. Alekser bir şeyin ne olduğu ne olmadığu ile daha iyi anlaşılır. Bir defaât (hüsn)ü ruhî hayatımızın diğer iki yüksek ve muğlak tezahürü olan (hak)ve (hayır) ile karşılaştırmak faydadan hâlî olmasa gerektir.

Hissi ve Hak

Bir bakıma göre şuurun iki türlü işleme vardır: 1) Mukayyed ve meşrut olarak, 2) Gayrı mukayyet ve hür olarak; birinci türlü faaliyetimiz düşünceyi ve mantıkî hükümleri, ikinci türlü faaliyetimiz de duyguyu ve bedii hükümleri tevliğ ediyor. Mantıkî, ilmî hükümler tamamen akli bir seviyeyi haizdirler. Bunun içindir ki muhakkak kendilerini kabul ettirecek bir velayete maliktirler. Herhangi mantıkî bir hüküm, cebredici bir saffet ile muttasıftır. İşte bedii hüküm burada ayrılıyor. O, esasen serbest ve gayr mukayyet bir şuur faaliyetinin mahsulüydü. Gerçi güzel fikrinde de bir velayet mahsustur. Fakat bu velayetin -autorité-mahiyeti yalnız müdrikeyi değil -ilimde ve mantıkta olduğu gibi- aynı zamanda muhayyileyi de tatmin ediyor. Diğer taraftan mantıkî hükümde ruhî hayatın faal ve her bir unsuru olan (heyecan)ı göremeyiz. Bedii hüküm ise bu unsurdan hissesini fazlasıyla almıştır. Böyle demekle her birinden diğerinin seviyesini tamamen selbetmek doğru değildir. Hakikat halde gerek (hak), gerek (hüsn) aynı şuurun zadesidirler. Yalnız evvelkisinin gâlib ve safi zihni ve zekâî, ikincisinin ise tesiri ve hissîdir.

His ve Hayr

Ruhî hayatımızın bir veçhesini de hayr ve ahlakîyat teşkil eder. Ahlakî hükümlerle bedii hükümlerin münasebetini araştırarak olursak arada tali bir farkın mevcut olduğu görülebilir. Bir bakışta her iki üf'üde heyecan unsuru müşterektir. Yalnız bu iştirake şu noktadan dikkat etmeliyiz: ahlak hükümün heyecanını aşılacaktır. Muhakkak yapılması iradi surette tezahürü elzem bir hareketi telkin eder. O hareketi icra etmezsek bir azap duyarız bu azap

bize esaret verir ve hürriyetimizin hududu olduğunu gösterir. Bedii heyecanda ise tam bir hürriyet vardır. Ve bu heyecanda tahakkuk etmiş bir faaliyetin itminanı mündemiçtir. Hâlbuki ahlakî heyecan tahakkuku matlup bir eserin tahakkukunu temine hadim bir heyecandır. Diğer taraftan felsefe tarihinde filozofların bu iki üf'üleyi birbirine karıştırdığını görüyoruz.²⁸ Fakat her iki üf'ülenin -güzel ve iyi hükümlerinin- psikolojik bir tahlili aradığı fark ve hususiyetleri açık bir surette göstermektedir.

Güzelliğin Fayda ile Münasebeti

Yukarıda güzelliğin hasbi seciyesine işaret etmiştik. Bedii hükmün habisliği, onun fayda ve alakaya taalluk eden hususiyetlerden tecrit etmesi demektir. Fâideli şey, bizde daima hodbin ve hodkâm bir intiba uyandırır. Hâlbuki güzel hükmü, bilakis diğerkâm ve içtimaîdir. Fayda sâiki ile ortaya çıkan esere hırfet -industrie-, hüsn sâiki ile vücuda getirilen esere de sanat -art- adının verilmesi; ikisi arasındaki ruhî ve teşkilî ayrılığın lisanen de tespit edildiğini irâe ediyor.

Sanat eseri vücuda geldikten sonra fayda ile alakası başka meseledir. Biz bedii faaliyetin münhasıran fayda saiki ile işlemediğini söylemek istiyoruz. Bedii heyecan, tam manasıyla faydaya karşı bir isyandır. Yalnız ikisi arasında bir umum husus münasebeti mevcut olduğunu işaret etmek, yani her güzel şeyin belki müfid olduğunu fakat her müfidin güzel olamayacağını düşünmek icap eder.

His ve Ulviyet Hükümleri

Tevlit ettikleri his ve heyecan itibariyle aralarında bir benzeyiş mevcut olan (güzel) ve (ulvî) hükümlerini ayırmak, bediiyatçıların meşgul oldukları meselelerden biridir. Filhakika ulviyet ve hüsn hükümleri arasında zahiri bir müşabehet vardır. Hükümlerimizde ekseriya bunları birbirine karıştırırız. Fakat tahlil edersek görürüz ki "ulvî" de "güzel" den fazla unsurlar mevcuttur. Bu unsurlar; azamet, kudret, nâmütenahilik... gibi o şeyin muttasıf olduğu keyfiyetlerden doğmuştur. Filozof Kant bu iki hükmün psikolojik tahlilini yaptıktan sonra şu şekilde izah ediyor: "Hüsn tabiatında bir gaiyyetin ve bir ahengin mevcudiyetini ilham ettiği halde ulvî böyle âfâkî bir ahengi, bir gaiyyeti izhar edemez. Bir kaos, bir karışıklık bir harabe bizde ulviyet dediğimiz ihtisâsı uyandırabilir. Diğer cihetten ulvîden duyduğumuz heyecan güzellik gibi ahenge müstenid olmadığı için yalnız haz tevhit etmez. Aynı zamanda hem elem hem haz husule getirir, elem uyandırır. Çünkü muhayyile ile müdrîke arasında batnî bir ahenksizlik duyarız. Fakat aynı zamanda bu heyecan haz uyandırır. Çünkü bu suretle bizi nâmütenâhiyyete sevk eden tabiat-ı bâtnemizin azameti, mefkûremizin istediği gayenin büyüklüğü tezahür eder."²⁹ Bundan anlaşılıyor ki tabiatın hudutsuz ve payansız, azametli levhaları karşısında duyduğumuz his, hissi olduğu için güzel hissi ile müşterektir. Yalnız bize asıl güzel hükmünü verdiren manzaralar mahduda mütenahidirler. Hâlbuki nâmütenahi ve nâmahdud manzaraların mefkûre, muhayyile arasında bedii faaliyette olduğu gibi ahenk değil, ahenksizlik tevellüt ettiği aşikârdır. İşte o zaman güzel hükmünü, ulviyet istihlaf eder.

Ulviyet Hissinin Esası

Bazı bediiyatçıları ulviyet heyecanındaki bediiliği arzu olarak kabul etmişlerdir. Mesela [Paul (?)] Sollier: "Ulviyet hissi; füşat veya kudret cismaniye ve maneviyyenin zaman ve mekân içinde fehm tasvirinden mütevellit bir heyecan mahsustur." diyor. [Teodule Armand (?)] Ribot ulviyet hükmünde korku, gurur gibi iki iptidai ve basit heyecanın halitasını görmektedir. Bazılarına göre ulviyet heyecanındaki havf hususu zail olduktan sonra idrake

²⁸Sanat ve ahlak münasebetine ileride temas edeceğiz.

²⁹ Kant ve Felsefesi-s: 326.

bu heyecan bedii heyecana munkalip olmuştur. Elhasıl yüksek tahsilde görülecek bedii felsefe münakaşalarına mevzu olan bu noktalardan şimdilik sarfınazar edersek hasen ve ulviyet heyecanlarının başka başka olduklarını, birinin müdrük ve muhayyile arasındaki ahenkten, diğlerinin ahenksizlikten tevellüt ettiğini görürüz.

Bedii Gibi Görünen Diğeri Hükümler

Alelade konuştuğumuz lisanda bazı kelimeler vardır ki birbirlerine tedahül ederler: soylu, ulvî, muhteşem, zarif, nefis, güzel gibi hiç şüphesiz bediiyat, kendi mevzu olan “güzel” hadisesinin diğeri hadiselerle karışmasına mâni olacaktır.

Ulvî, muhteşem gibi derece itibariyle güzelliğın fevkinde görünen hükümlerin mahiyetini gördük. Diğlerinin hepsini mesela (zarif) ismi altında toplayarak mütalaa yürütecek olursak, Dumas [Thomas (?)] ile beraber şu şekilde düşüneceğiz. Ulvî, arz ettiği haşmet ve azamet ile bizi havf ve haz arasında, heyecan ve halecan içinde bırakır. Zarif bilakis arz ettiği besâtet ve nizam ile bize hoş ihsaslar verir. Bedii hüküm bu iki derecenin arasındadır. Ucu, bucağı görünmeyen engin bir deniz, sema paye dağlar, füşat ve haşmetleriyle muahileyi hercümerç ederler. O zaman bedii hüküm, ulvî mahiyettedir. Fakat bu manzarayı bilfarz bâsıranın basarî sahasını ihtiva edecek kadar küçültünüz işte şimdi heyecanım tam manasıyla bedii saffetini taşıyabilir. Aynı manzarayı artık bir ahenk tesisini mucib ruhî bir faaliyete lazım kalmayacak şekilde basitleştiriniz. Bu takdirde verilecek kıymet hükmü, (bedii)nin dînunda olacaktır. Görülüyor ki alelade konuşulan lisanda birbirinin müteradifi ve müşabihi olan kelimeler, bediiyatın tahlilleri ile yekdiğlerinden ayrılırlar.

Hülâsa

Evvelen ruhî hayatın tezahürlerinden biri olan güzelliğı tetkik etmek için ihsasata temas ettik. Bedii his; ihsaslarımızın getirdiğı hissî mita'ların bedii şuurumuzun muhteviyatı ile terkip edilmesinden mütevellittir. Bu duygu bazen, tabiat levhaları, bazen sanat eserleri üzerinde tahsil ve teşkil ediyor. Şu hâlde bir tabii güzellik, bir de bedii güzellik düşünmek lazımdır. Yalnız her şeyden evvel şuurumuzdan müstakil, bedii faaliyetimizden ayrı bir tabiat güzelliğının mevcudiyeti kabul edilemez. Tabiat, sanatkâr nazarlar arasında tetkik ve tevehhüs edildiğı zaman güzel vafına hak kazanıyor.

Burada güzellik heyecanının menşesine temas etmektedir. Bazılarına göre bu, fevk el heves bir âlemden, bir âlim misalden mülhem hatıraların faaliyetinden neşet ediyor. Filhakika Eflatun'a göre ruh, beden çerçevesi içine girmeden evvel ilahî bir âlemde yaşıyordu. Beden çerçevesine dâhil olunca o âlemin hatıralarını hasretle hatırladı. İşte bu hatıralardır ki bize bedii heyecan veriyor. Felsefî ve mâbad et tâbî'ye [metafizîğe] tâbî olan bu telakkiden başka olarak ruhiyat; güzellik duygusunun menşesini haz ve zevke, içtimaiyat, cemiyetin mâşerî kıymetlerine veriyor. Gerek ruhiyat gerekse içtimaiyat kısmî hakikatleri ifade etmektedir. Ferdietimiz mâşeriyet içindedir. İçtimaî bir havai nesimi içindeyiz. Zevkimiz muhtelif tesirler altındadır. Diğeri taraftan bedii heyecan sahibini doğrudan doğruya cemiyete karşı infial vaziyette bırakmakta ilmî olamaz. Elhasıl mesele bir taraflı olmaktan ziyade iki taraflıdır. Bedii heyecanın ferdî tarafını ruhiyat, içtimaî tarafını içtimaiyat izah etmeye çalışmalıdır.

Bedii heyecanın hissî âleme, fikirlere, hislere bağı muhtelif dereceleri vardır. Bunların hepsine hâkim uhde (tenevvüde vahdet) prensibidir. Gerek tabiatın güzel bir levhasını gerek sanatın nefis bir eserini daima bu uhde esastan düşünüyor ve ondan bedii bir tahassüs alıyoruz.

Nihayet güzelliğın kendine mahsus birtakım seciyeleri, ruhî hayatın diğeri iki kutbu olan “hak” ve “hayır” ile münasebetleri vardır. Aynı zamanda zâhiren bedii gibi görünen ulvî,

zarif hükümlerini temyiz etmek, bedii hissin ve heyecanın istiklali namına son derece elzemdir.

İKİNCİ FASIL: SANAT -L'art-

1-Sanatın Mahiyet ve Menşei

Sanatın Mahiyeti

Gerek tarihi devrelere ve gerekse kabl-et-tarihî devrelere bakınız, tesadüf edeceğiniz ilk insan zümresinde velev iptidai, basit olsun muhakkak bir sanat eseri vardır. Şu hâlde, bir inkişaf eseri değil, bütün beşerî uzvîyetlerde gördüğümüz bir mahsuldür. İlk vahşi insan, mağaranın duvarlarına çizikler çizmiş, aynı seste iki kelimeyi yan yana getirerek onun tekrarından mütehasıs olmuş, vücudunun hareketlerine muayyen şekiller vererek bedii heyecanlar geçirmiştir. Bu müşahedelere bakarak diyeceğiz ki beşer, tabiatta güzel bulunduğu manzara ve levhalarla iktifa edemeyerek ona nazire veya daha mükemmel olabilecek bir takım bedii eserler yaratmaktadır.

Bedii Üf'üle

Muhtelif vasıtalar görüyoruz: bazen kelimeler bazen uzvî hareketler, bazen ses perdeleri gibi bütün bu vasıtaların mahiyeti ne olursa olsun ortada bedii bir vazife ve üf'üle vardır. Bu üf'ülenin mahiyeti tahlil edilirse görürüz ki sanat, beşerî zümrelerin uzvî faaliyetinden bir parça teşkil etmektedir. Daha vazih bir ifade ile söz, ima, ses, renk, şekil, hat ve bunların terekübâtı vasıtasıyla haricen ifade ve tebliğ'e çalıştığımız bedii tahassüs ve heyecanın mevlûdî olan güzel eserlerin hey'et-i mecmuasıdır.

Sanatın Menşei

Sanatın mahiyeti ve bedii üf'ülenin -fonction- teşrihini gösterdikten sonra meselenin tam surette izahı için sanatın menşeiine temas etmek zaruridir.

Sanatın menşei demek, esasen bedii heyecanın menbainı aramak demektir. Bunu ise birinci fasılda tetkik ettik. Ancak meselenin bir de sanat nokta-ı nazarından mütalaası icap ediyor. Aynı zamanda böyle bir mütalaa orada noksan kalan tarafları itmam edecektir.

Filozoflar, hayâtiyyâtçılar, ruhiyatçılar, içtimaiyâtçılar ve bunların tetkiklerinden mülhem bediiyatçılar bu hususta birçok mütalaalar serdetmişlerdir.

Filozofların mülahazası

Kadim devrin Yunan felsefesine bakacak olursak hüsnün mahiyetinde olduğu gibi sanatın neşetinde de mütekaddim hatıraların amûzeceğini vücuda getirmek meselesiyle karşılaşılır.

Filhakika Eflatun diyordu ki: insan vasıtasıyla mutlak güzellik meseleleri tahkik etmelidir. Sanat eseri (hüsn-ü mutlak)ın bir kopyasından ibarettir. Sanatkârın gözü her zaman lâ-yezâl ve ebedî güzelliğın sinesine mutlak güzelliğ'e müteveccih olmalıdır. Teveccühün fazlalığı, devam ve şiddeti nispetinde sanatkâr, hakiki vasfını kazanabilir. Elhasıl sanatın menşei ruhun bedene hayat ve hareket vermeden evvel bulunduğu ve temaşa ettiği ezeli güzellik hatırasını vücuda getirmek iştiyakında meknuzdur. Sensualist filozoflar tamamen bu telkinin zıddını takip ederek sanatın menşeiini ve bedii kıymetini ihsaslara atfettiler. Ondokuzuncu asrın Alman filozoflarından çoğu bu iki cereyanı telife çalışmışlardır. Mesela Schelling bir taraftan Eflatun'un (mesel)ini, diğer taraftan bilfarz [Etienne B.] Condillac'ın³⁰ (ihsas)ını alıyor, bu ikisinin ittihad ve itilafından sanatın neşet

³⁰İhsasçı Fransız filozofu.

olduğunu söylüyor. Hülâsa Romantiklere göre de sanat, (şeni) ile (mefkurevi)nin tesâlübünden doğmaktadır.³¹

Hayatiyyâtçılarının Fikri

Haatiyyât ilminin sanatın menşei hakkındaki mütalaaları başlıca iki noktada toplanabilir. Evvelen güzel eser yaratmak temayülü, bizzat bizim hayatî cihazımızda, sevk-i tabiilerimizde mevcuttur. (En iyi -la mieu-) meyelânı bunun vücuda getirdiği eser, sanattan başka bir şekildir. Bir de tahaffuz garîzesinin tesiri vardır. İptidaî insanın silahını süslemesi, harbe giderken raksî hareketlerde bulunması, yapacağı aks-el amelin hayatını temin edeceğine itminan göstermesi demektir.

Saniyen hayatî mevcutlarda bir (oyun -le jeu-) üf'ülesi görüyoruz. Bu üf'üle, o mevcudun hayatiyetini sevk-i tabiilerini inkişaf ettirir. Mesela kedi yavrusunun, çocuğun birtakım oyunları olduğu gibi, bunlar o mevcutlara ileride lazım olacak hayatî hassaları kazandırır. Sanat işte insan dediğimiz hayatî varlığın yüksek bir oyunudur. Bedii eserlerimiz hep bu üf'ülenin neticeleridir. Spencer, Schiller, [Ernst Carl G.] Grosse bu fikirdedirler.

Ruhiyatçıların Nazarı

Ruhiyatçılar umumiyetle sanatın menşei, ruhî hayatımızın ayrıldığı sınıflardan biri olan "tesir-i hayat"ta bulmaktadırlar. Ruhiyatta gördüğümüz yaratıcı muhayyile zevk ve deha unsurlarıyla beraber sanatın anasıdır. Sanatkâr bir mübdidir. "İster romancı ister şair ister dram müellifi, ister musikîşinas olsun bütün mübdilerin mebde-i hareketleri pek basit ve mücerred bir tasvirdir. Bu tasvir ya yeni bir intiba ya güzel bir meta veya ferdî veya içtimaî bir histir. İlk evvel mülhem olunan bu nüveler ibda'nın esasını teşkil eder. İbda' cehdi bu nüveleri sesler, sözler, fikirler, şahıslar veya renk ve şekiller vasıtasıyla tecessüd ettirmekten ibarettir." İşte o zaman eser sanat, vücut bulmuş demektir. Elhasıl sanatın menşei, tamamen ferdin ruhiyatına istinat eden bir ibda' ihtiyacının eseridir.

Bedii Şeniyetin İzahı

Gerek filozoflar gerek hayatiyyât ve ruhiyatçılar eser sanatın ne gibi ameller tesiriyle vücut bulduğunu tamamen izah edememişlerdir. Ortada bir bedii şeniyet görüyoruz. Filozoflar tamamen, ruhiyat ve hayatçılar kısmen bu şeniyetten yüz çeviriyorlar. Her şeyden evvel insan, bulunduğu tabii ve içtimaî muhitin havasını teneffüs ediyor. Bu havayı tetkik etmeden evvel mâbad et tâbii mütalaalar, fevk-el-şeniye düşünceler serdedilemez. Diğer taraftan "oyun" ve "ibda" esasları nakıstır. Hakikatin bir tarafını ifade ediyorlar. Zaten sanat-ı şeniyetin izahına ciddiden çalışan ruhiyatçılar bu noksan cehti hissetmişler ve başka izah vetirelerine başvurmuşlardır.

İçtimaiyyâtçıların Mütalaası

Çünkü ilim olmak isteyen bediiyat doğru bir izaha kavuşabilmek için mümkün mertebe şeniyete merbut kalacak bu suretle tatminkâr bir netice çıkarmaya çalışacaktır. İşte bu usulü içtimaiyat ilmî temin ediyor. Hayatiyyâtçı oyun ganizesini sanata menşe göstermektedir. Belki uzvî bir mevcut olduğu için insanın bedii eserlerinde böyle bir üf'ülenin tesiri vardır. Fakat bütün mesele bundan ibaret olamaz.

Oyun ve sanat

³¹Felsefe derslerinde gösterilen ve izah edilen mesleklerin her birinin kendi sistem ve hads'lerinden mülhem bir takım bedii nazariyeleri olduğu şüphesizdir. Muallimlerin burada felsefe mekteplerini hatırlatmaları ve talebenin alakasını bu noktaya celb etmeleri faydadan hali değildir.

Sanat eseri, başlı başına bir irâde meselesidir. Oyun olmaktan fazla bir mahiyeti vardır. Şu satırlar bu noktayı bakınız ne güzel teşrih ediyor: “Sanatkârın faaliyeti âlim gibi şuurlu ve iradelidir. Bu faaliyetin evvelen bir istikameti vardır. Çünkü sanatkâr maksadına varmak için nereye teveccüh edeceğini bilir. Saniyen bu faaliyetin bir gayesi vardır. Salisen bir usulü vardır. Ne bu istikamet serseri bir faaliyet ile takip edilebilir. Ne de bu gayeye irtibatsız, insicamsız hareketlerle varılabilir. Binaenaleyh bedii faaliyet dahi ilmî, iktisadî faaliyetler gibi iradi faaliyetlerin evsafını cem eder. Filhakika meşhur sanat eserleri ilmîn kanunları ve fennin ihtiraları, dinin akideleri, ahlakın kaideleri gibi bizi düşünmeğe, anlamaya hüküm ve takdire sevk eden mevzulardır. Her resim, her eser, her bina meşhur olamadığı gibi meşhur bir eserin üzerimizdeki tesiri de alelade tesirlerden farklıdır. Bir Venüs [heykeli], bir Musa [heykeli], bir Sinan cami, bir Mustafa Rakım hattı bizim için kâinatın sırlarından haber veren ilmî bir keşif gibidir.³² Bu kadar yüksek bir kıymet taşıyan, oyun ile arasında biraz farklar bulunan sanatın iradi seciyesi ise içtimaî muhitin gizli kuvvetleri altında teşkil etmiştir. Şu hâlde içtimaî-bedii vakalar, hayatiyyâtın gösterdiği menşei çok basit bulmaktadır.

İbda’ ve Mahiyet

Diğer taraftan ruhiyatçının (yaratıcı muhayyile), (ibda’) ve (deha) dediği amellerinde bir teşkil mahiyeti vardır. Ferdî ruhiyat bu muhiti nazar-ı dikkate almıyor. Shakespeare’ın yaratıcı muhayyilesini niçin mesela İspanya’da göremiyoruz? Şair Bakî’yi ne sebepten [hicri] Onuncu asırda görüyoruz da mesela yedinci asırda yaşamış bulmuyoruz? Bu meseleler sanat ve edebiyat tarihlerinden çoğaltılabilir. Bütün bunların gösterdiği hakikat; sanatın menşei düşünür ve tetkik ederken bedii şeniyeti, sanatın teşkil tarzını olduğu gibi görmek lazım ve zarurettir.

Sanatın Menşei İçtimâidir

İşte bu zarureti tasdik eden bediiyatçılar Lalo, Guyau, Taine, Grosse, Hyren bize sanatın tamamen içtimaî bir menşeye malik olduğunu göstermektedir. Bilhassa iptidai cemiyetlerde sanatın bu seciyesi barizdir. Sanat, kabile ve klanda içtimaî hayatın tevellüt olduğu bedii bir heyecanın mahsulüdür.³³ Eser husul bulduktan sonra üf’ûle ve rol itibariyle mâşerî evsafa haizdir. Onun içindir ki muayyen bir tekâmül merhalesine vasil olmamış medeniyetlerde, cemiyetlerde tamamen ferdî bir sanat görmüyoruz. Şahsiyet yoktur. Mesela Türk edebiyatında ozanlar, Fransız edebiyatında trubadurlar, Alman edebiyatında minnesangerler gibi. Sanatkârlar, içtimaî bir ad altında toplanırlar. Muahhar medeniyetlerde sanatın ferdiyete doğru gidişi bile sanatın içtimâiliğini gideremez, bilakis tasdik eder. Zira sanatın ferdiyetçi sıfatını temin eden amil, bizzat cemiyetin ferdiyete olan ihtiyacıdır. Artık bu devrede cemiyet ile sanatkâr arasında bir tefârik vaki olabilir.

Elhasıl sanatın menşei içtimaîdir. Oyun yaratıcı muhayyile, deha gibi ferdî-ruhî sebepler, birtakım içtimaî şartlar ve hallerin tesiriyle müessir olabilirler. Daha doğrusu bu avâmilin müessir olup olamaması, her şeyden evvel bazı içtimaî sebeplerin teşkiline bağlıdır. Çünkü ferdiyetimiz mücerret bir âlemde bulunmuyor. Kanunlarının bilinmesi bu suretle keşfinden sonra ona tesir icra edilebilmesi kabul olan bir içtimaî muayyeniyet içinde bulunduğumuzu hiçbir zaman unutmamalıyız.

³²İçtilhat mecmuasının (154). Nüshasında İsmail Hakkı Bey Efendinin (İstanbul Darülfünun Terbiye ve Bediiyat müderrisi) bu mevzuya dair yazdıkları makaleyi okuyunuz.

³³Bu heyecanın bugün anlaşılan bir manada bedii olmayıp daha çok dinî olduğunu ve bedii duygunun dinden çıktığını söyleyen içtimâiyatçılar da vardır. Bazıları da bedii heyecana dinî hayat yanında oldukça müstakil bir mevki verirler. Tarihî maddeciliğe göre gerek dinî gerek bedii heyecanlar iktisadî hayatın inkişafından mütevellit tali, gölge hadiselerdir. Bunların münakaşaları ancak yüksek tahsilde olabilir.

Sanatın Taksimi

Uzvi ve ruhî hayatın bünyesinde teşkil eden bedii heyecan, kullandığı maddi vasıtaların nev'ine göre başka başka şekillerde tezahür ediyor. Bir şair, bir beste, bir hareket, bir resim bize aynı hassasiyeti vermektedir. Fakat bu hassasiyetin mevlidi olan eserler ayrılıyor, o zaman bir olan (sanat), (güzel sanatlar)a mübeddel oluyor. Binaenaleyh bediiyatçı tetkikatının kolaylığı için esasen birbirinden ayrı olarak teşkil eden bu muhtelif sanatları sistemli bir usul altına almak mecburiyetindedir.

Bir kısım bediiyatçılar sanatın taksiminde psiko-fizyolojik usulden mühlhemdirler. Onlara göre hâsselerimizi miyar addederek basar ve sâmia diye iki sıfat ayırabiliriz. Bazı bediiyatçılar (inşai) ve (vezni) sanatlar şeklinde bir taksim yapıyorlar. Mesela mimarî ve resim ikisine, musikî ve raks ikincisine dâhildir. Gerek sosyologların gerek ruhiyatçıların daha birçok tasnifleri vardır. Bunların içinde en ilmî ve şayan kabul olan, Eugene Veron'un yaptığı taksimdir. Bu taksimde miyar, sanatların ifadevî -expressif- olan bedii seciyeleridir.

Veron'a Göre Güzel Sanatlar

Her sanat şüphesiz bir şey ifade etmek ister. Bedii eserlerde biz en küri fikirden en ince bir hisse kadar her şeyi görürüz. Yalnız bazı sanat vasıtaları bizim bedii mefkûremizi azami derecede tatmine müsait değildirler. Binaenaleyh bu bakımdan müsait ve gayr-ı müsait sanatlar vardır. İşte bu müsaitkârlık noktasını ele alarak basitten mürekkebe doğru gidersek karşımızda ilk evvel mimariyi görürüz. Zira mimarî vasita ve malzemesi itibariyle bedii heyecanımızı en az tahkik ettirebilen bir sanat şubesidir. Bunun mutzaad kutbu şiiirdir. Diğer sanatlar ise bu iki derece arasında bir mevki işgal ediyorlar. Veron'un bu taksimini sıralayalım: 1) mimarî 2) heykeltıraş 3) resim 4) raks 5) musikî 6) şiiir ve edebiyat.

Mimarî

İbtidâî ikametgâhın muahharen bedii faaliyete mevzu teşkil etmesi ile mimarî bir sanat şubesi olarak tesis etmiştir. Güzel sanatlar içinde (güzellik)i en az, en gayr müsait bir surette tahakkuk ettirdiği için onu sanatların bundan sonra bahsedeceklerimize nazaran basit addedebiliriz, filhakika hüsn, mimaride talî derecede kalır, mimar; eserini yaparken muhitin, iklimin elindeki malzemenin esiridir. Bunun için bedii muhayyilenin rolü, maddi manalara çarpar, bu nokta kati olmamakla beraber mimarinin mesela musikî kadar bedii duygularımızı ve sanat şuurumuzu ifade edemediği aşikârdır. Binaenaleyh ifadevî kıymeti en az olan sanat, mimaridir diyeceğiz.

Heykeltıraş

Umumiyetle heykeltıraşının mimarinin bir cüzü olduğu zannedilirse de içtimaî tetkikler bu telkinin yanlış olduğunu göstermiştir. Bilhassa ibtidâî medeniyetlerin mimarilerinin bakıyyeleri üzerinde gördüğümüz heykeltıraşî eserleri gibi. Veron, heykeltıraşının ifade getirtenin mimariden fazla olduğunu, ma'hazâ diğer sanatlarla nazaran daha yüksek olmadığını söyleyerek ona ikinci mevkiini veriyor. Diğer taraftan muasır heykeltıraşide sanatkârın, kadim heykeltıraşiyeyle rekabet ettiğini ifadevî kıymet itibariyle onu geçmek istediğini, bilhassa bu gaye için maddi malzemesini değiştirmek arzu olduğunu düşünürsek bu sanat şubesinde şekil ile esasın itilafa doğru yürüdüğüne hükmedebiliriz.

Resim

Heykeltıraşiden sonra (resim)i nazar-ı dikkate almalıdır. Menazır ve renk gibi iki unsurdan teşkil eden resim yalnız basar ile alakadardır. Bedii terkip esasındaki rolü, gölge ile ziyanın [s. 38] ahenktar imtizaçlarından tenevvülerinde istifadede tecelli eder. Resmin bediiyat ile meşgul bir muharrir, Furmanten, diyor ki: "Resim sanatının bedii seciyesi,

herhangi bir mevzuyu fırça vasıtasıyla aşmak, lazım gelen yerlerini gizlemek muhayyilenin arzusuna göre vüzh veya müphemiyet vermektir." Filhakika hakiki ve sanatkâr bir ressam elinde resim en yüksek ifadevî kıymete kavuşabilecek bir güzel sanat şubesidir.

Raks

Bedii heyecanı, uzvîyetin hareketi ve asabın uzâlât üzerine tesiri suretiyle izhar ve iblağdan ibaret olan raks, resimden sonra ifade kudreti azami olan bir güzel sanat addedilebilir. Biri ruhî tenbih ve tenebbüh, diğeri hareketlerde vezin ve ahenk gibi iki unsurun iştiraki mahsulü olan bu sanat; ibtidâî ve medenî bütün zümre ve cemiyetlerde vardır.

Eugene Veron raksı güzel sanatlar miyânına idhâl ederken tereddüt göstermektedir. Ona göre raks, alelade hayatın bir tezahürüdür bedii heyecan ile iştiraki yoktur. İbtidâî cemiyetlerde hayatın her safhası -ölüm, harp, aşk, tevellüd, muahede- raks hareketleri istilzam ediyor. Vustaî devirdeki dinî rakslar bugünkü [içtimaî]³⁴ rakslarda aynı seciye ile muttasıftır. Buna rağmen Veron'un güzel sanatlar arasında raksa bir mevki ayırması, hatta ona resimden sonra bir mevki vermesi raksın bedii bir üf'üle olduğunu zımnen tasdik ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan hayatın alelade sefahati arasında bulunması onu güzel sanat olmaktan çıkarmaz. Bilakis içtimaî ve hayatî kıymeti azim bir sanat şubesi olarak telakki etmemizi intaç eder. Yalnız sanatın düşmanı olan (ibtizâl) ileri sürülecek olursa bu bütün sanatlar için vârid olabilir. Elhasıl raks, bedii heyecanların ifade iblağı bakımından mülhem bir sanattır. Uzvî hareketlerin tevâlîlerinde, vezinlerinde ahenklerindeki ifadevî kudretin bediiliğini gözden uzak tutmamalıyız.

Musikî

Seslerin [tekrar]³⁵ ve imtizacından hâsıl olan bu sanatı, ibtidâî medeniyetlerde çok mutarrid ve yeknesak görmekteyiz. Filhakika ibtidâî musikîyi seciyelendiren nokta, mutarrid tekrarlardır. Medeniyet ile beraber yürüyen musikî gittikçe bu seciyesini kaybediyor, daha hür ve daha seyyâl bedii heyecan daha çok ifade edici bir hal alıyor. Alman filozoflarından Schopenhauer musikîyi en yüksek ve en ifadevî sanat olarak düşünmüştür. Ona göre (madde)nin idrakine mahsus olan (zaman) ve (mekân) çerçevelerinden tamamen denebilecek şekilde istifna eden sanat; musikîdâr Eugene Veron ile filozof Hegel ise şuurun musikîden daha ziyade bedii heyecanı ifadeye müstaid olduğunu iddia ediyorlar. Çünkü vezin, ahenk şiirde de vardır. Binaenaleyh musikî ile karşı karşıyadır. Fazla olarak şiirde tasvir ve tersim hassesini görüyoruz. Onun içindir ki Veron musikîye; ifadevî bakım itibariyle şiirden dün mevki vermiştir icabında bir resim kadar şekil ve renk ihsasları veren şiir ve edebiyat, lisan vetiresiyle hadiselerin kudretli bir ifadesini çizebilir.

Şiir, Edebiyat ve Temaşa

Bu itibâr ile şiir, mimarının tam surette muhalif kutbunu teşkil eder. Sanatın üf'ülesi teşrih ve tembih etmektir. Şiir, bu iki rolü fazlasıyla ifa ve ifade ediyor. Bunu bilhassa temaşada görebiliriz. Yalnız temaşanın teşkili bütün sanatların müteakabil yardımlarından ve tesirlerinden kuvvet almıştır. Bunun içindir ki tiyatroyu şiirin ve edebiyatın icabında musikînin hâkimiyeti altında bütün güzel sanatların iştirakinden teşkil etmiş bir külli sanat - art universal- addetmek daha doğru olacaktır.

2-Muhtelif Sanat Telakkileri

³⁴ Hatalı yazılan sözcük "içtimaî" olarak kabul edilmiştir. [Ed.].

³⁵ Hatalı yazılan sözcük "tekrar" olarak kabul edilmiştir. [Ed.].

Sanat ve Felsefe

Bedii heyecanın vücuda getirdiği eserler, şüphesiz bir şahsiyetin muhtelif fikir ve hislerinin muakisidir. Her sanat eserinde biz mübdinin hayat ve kâinata ait bir görüşünü yakalayabiliriz. Bedii şahsiyet bir şiirde, bir tabloda, bir raks hareketinde. Hâsılı bunun sanat mevzularında kendisini tahakkuk ettirmeye azmeder. Bu azmin hedefi; sanatkârın muhtelif avâmil tesiriyle vücuda gelen (bedii felsefe -la philosophie esthétique-) sidir. Esasen birçok felsefeler, bilhassa romantikler sanat ile felsefenin aynı üf'üleden ibaret olduğunu söylemişlerdir.

Sanatın bir oyun olmadığı kabul edilince, hususiyle bir sanat eserinde herhangi ilmî ve fikri faaliyetin mekanizmasını görünce sanat eserinin mahiyeti de kendiliğinden anlaşılır. Binaenaleyh bir sanatkârın herhangi bir ibdâî hakikatte bir felsefeden, bir düşünceden, bir hadiseden elhasıl hayat ve kâinata ait görüş ve sezîşten ibarettir. Sanat eserleri bu bakımdan tetkik edilince bi-n-netice onların, herhangi bir telakkiyi yaşattığı görülür. Kısa bir ifade ile sanatkâr bir filozoftur. Bilmukabele her filozofa da sanatkâr diyebiliriz. Bu takdirde muhtelif filozofların felsefeleri üzerinde yaptığımız meslekler tasnifi, sanatkârlar üzerinde de tatbik etmemek için bir sebep yoktur.

Muhtelif Sanat Telakkileri

Şimdiye kadar bu sahada düşünenler kendi şahsi görüşlerine nazaran birçok tasnifler ileri sürmüşler. Mesela filozof Hegel Sembolizm, Klasisizm, Romantizm gibi meslekler altında tarihi bakımdan yürüyen Auguste Comte Fetişizm, Politeizm, Monoteizm, Pozitivizm gibi dinî cereyanlar şeklinde bir takım bedii mektepler gösteriyorlar. Fakat biz doğrudan doğruya şeniyyete bakarak sanat eserlerinin manalarını ihtiva eden ilmî bir taksim istiyoruz. Ruhیات filhakika bize iki cereyan gösteriyor: Realizm, İdealizm. Bütün sanat telakkilerini nihayet bu iki noktaya ircâ' edebiliriz.

Sanatta Realizm ³⁶

Tabiatı ve şeniyyeti mevzu olarak bedii faaliyetinin dairesine kabul eden realist sanatkâr, onun ikinci bir nüshasını vücuda getirmek emelindedir. Bediiyatçılar arasında (tabiatın taklidi) adıyla anılan bu nazariyeye göre bir sanat eseri, tabiatın taklidinden ibarettir. Kadim Yunan felsefelerinden Aristo (şiir) [Poetika] adlı eserinde diyor ki: "Şair tabiatı -Aristo bu kelime ile beşerî tabiatı da kastediyor- taklit vasıtasıyla merhametten, azametden menbanı alan alakaları tahrik etmelidir. Amellerimiz -action- muhtelif dereceldedir. Ressam, şair bütün sanatkârlar muhtelif derecelerde a'mâl ve ef'âlimizi taklit ederler."

Fakat bu nazariyenin müdafaası güçtür. Eğer maksat münhasıran taklit ise sanat eserini vücuda getirmeye niçin lüzum hissediyoruz? Onun için bazıları, mesela bediiyat münekkitlerinden Charles Planne sanatın tabiatı taklit olmayıp şerh ve tefsir olduğunu söylemiştir.

Taklit Nazariyesi Doğru mudur?

[Maine] de Biran çok haklı olarak meselenin içinde ne taklit ne de infiali bir tefsir olmayıp sırf tabiat ile temastan mütevellit heyecanın temsili olduğunu ifade ediyor. Sanatkârın hakikaten ve kelimenin tam manasıyla realist- şeniyyetçi olduğunu iddiâ edemeyiz. Eserde muhakkak mefkûrevî bir ışık vardır. Her sanatkâr tabiatı kendisine has bir tahassüs ve tefekkür adesesinden görür, yaratacağı esere muhakkak bedii şahsiyetinden bir parça bırakır. Tabiatıta esasen şuurumuzun müdahalesinden azade bir güzellik yoktur ki taklit

³⁶ Realizm; bizde şeniyyet diye tercüme edilen (realite) kelimesindedir. Buna müstenid bedii meslekte Şeniyyetçilik diyebiliriz.

edilsin. Temaşaları gayr-ı bedii neticeler veren öyle tabiat levhaları vardır ki sanatkâr tarafından işlenince bedii bir seciye iktisap eder. Realist diye tanınan Emile Zola tarihî bir ailenin tabii ve içtimaî romanını yazarken kendi sanatkârlığının izlerini ibda' etmekten başka bir şey yapmamıştır. Zola'nın edip olmadan evvel bir filozof olduğunu, binaenaleyh eserlerinde tabii olarak felsefesini yaşatacağını unutmamalıyız.³⁷

Şeniyet ve Sanat

Tabiatın ve şeniyetin doğrudan doğruya taklidi nazariyesini reddettikten sonra meseleyi düşünecek olursak şeniyetin ve tabiatın oldukça vazih ve tam surette in'ik'ası lüzumunu tasdik ederiz. Bilhassa bedii şe'niyetçiliği cemiyet sahasına çevirdiğimiz zaman bu tasdik keyfiyeti derhal kendisini gösterecektir. Esasen hakiki sanat, bu seciye taşıyan sanattır. Geniş manada bir şeniyet yani ferdiyetin mâadâsı olan âlem bütün unsurlarıyla sanatın asıl mevzusu olmalıdır. Bu takdirde realizm iki veçheye tevceüh edecektir: 1-) Realizm - Natürâlizm- olup bedii şuurun adesesini tabiata ve tabiat tasvirlerine tevcih etmek demektir. 2-) Realizm -Sosyalizm- olup bu da önümüzde ve etrafımızdaki mâşerî ve içtimaî mevzu bahis olan şe'niyetçilik mutlak ve metafizik manada değildir, bilakis izafi, nisbî bir mahiyet anlaşılmalıdır.

Sanatta İdealizm³⁸

Şimdi realizmin tam zıddı ve aksi olan bir telakkiye şahit olacağız: hakiki sanat (şe'ni)nin değil (mefkûrevî)nin daha doğrusu mevcut olan eşyanın değil olması lazım gelen ve bizim tarafımızdan öylece düşünülen eşyanın ifadesinden ibarettir.

Realizmin ifratı nasıl metafizik bir iddia mahiyetini alıyor vakıalardan uzaklaşıyorsa İdealizm de aynı neticeye varmaktadır. Şe'niyeti inkâr eden ve bütün bedii faaliyeti mefkure üzerinde sarf ettiren bedii telakki, müdafaası güç olan bir davadır. Esasen bizzat sanatkâr bir şe'niyetin mahsulü değil midir? O halde nasıl olur da (şe'ni)den uzak kalırız? Hakikatte bedii vakalar müfrit realizmde olduğu gibi müfrit idealizmde de tasdik edilecek bir nokta bulamamaktadır. Sanatkâr hayatın ve tabiatın herhangi bir safhasını tasvir ve tersim ediyor. Bu esnada onun yaptığı şey şe'ni bir levha üzerinde mefkûrevî âleminin eksilerini aksettirmektir. Görülen müşahede olunan bir tabiat, yaşanan bir hayat yürüyen bir cemiyet vardır. Şe'niyetin bu muhtelif levhaları sanatkârda ve sanat eserlerinde tesirsiz kalmaz. Fakat eserin teşkili de tamamen bu tesirlere tabi değildir. Yani kelimenin tam manasıyla bir realizm yoktur. Bedii şuorumuzun mefkûrevî faaliyetini de hesaba katmak lazımdır. Eğer sanat eseri bir fotoğraf olsaydı realizm kendinde hak görecekti ve sanatın yegâne izah vetiresi olacak idi. Hâlbuki o fotoğraf değil işlenmiş bir levhadır.

Bedii Cereyanların Tarihine Bir Nazar

Sanatta Şe'niyetçilik ve Mefkûrecilik sanat telakkilerinin en umumi ve toplayıcı bir görüşüdür. Sanat tarihine yakından bakılacak olursa aynı kadro dâhilinde fakat daha mütenevvi ve mütehalif tefekkür, tahassüs, tebliğ tarzları mevcut olduğu görülecektir. Bunlara umumi bir nazar ile bakalım, böyle bir bakış sanat telakkileri ve sanatın tekâmülü hakkında bize zengin ve kıymetli bir takım mita'lar ve bilgiler temin etmiş olacaktır.

³⁷ Bizim edebiyat tarihimizde Bâki, *Mersiyesi*'yle Realizme misal olabiliriz. Daha ziyade "Memleket Hikâyeleri"nde bu bedii seciyei görmek kabildir. Fransa'da Zola, Balzac, [Gustave] Courbet, realizm sahasında akla gelen birkaç isimdir.

³⁸ Buradaki İdealizm -İdéalisme-, felsefe tarihindeki idealizmin aynı olmakla beraber daha ziyade (mefkûre -ideal-) kelimesinden müştak ve Mefkûrecilik manasındadır. Hâlbuki diğeri (idée) den iştikak ediyor.

Her şeyden evvel şunu söyleyelim ki bedii cereyanlar bir takım fikri ve içtimaî münasebetlerin tesiriyle teşkil etmekte, yine aynı neviden o emelin tazyiki ile zeval bulmakta yeni cereyanların doğmasına sebep olmaktadır.

Bilfarz sanat ve edebiyat tarihlerindeki (Klasisizm: Classicisme) cereyanları, onları takip eden (Romantizm: Romantisme) telakkileri bu nevidendir.

Klasisizm³⁹

Fransız edebiyatı tarihine bakılacak olursa on altıncı asırda 1) Kadim Yunan edebiyatının taklidi 2) Monarşi 3) Dinî zihniyet tesirleriyle edebî klasisizm tesis etmiş, Onyedinci asrın nısfına kadar devam ettikten sonra [Victor] Hugo'nun hamlesiyle yıkılmıştır. Bizim edebiyatımızda da bunun misalini görüyoruz. Filhakika 1) İslamî Arap ve Acem edebiyatlarının taklidi 2) Monarşi 3) Dini ve tasavvufi zihniyet gibi avâmîl Türk edebiyatı tarihinde klasik bir devir vücuda getirmiş, kısmen Tanzimat şairlerinin daha ziyade [Abdülhak] Hamit'in dehasıyla bu merhaleye nihayet verilmiştir. Güzel sanatların her şubesinde bunu görebiliriz. Mesela Fransız musikî tarihinde bestekârlar muahharen (savt-ı mutâbakatsızlık -dissonance-) ları seviyorlar evvelce ise Klasikler bunu bir hata telakki ediyorlardı. Fransız heykeltıraşında (Auguste) Rodin aynı inkılâbı yapmıştır. Ondokuzuncu asırda bütün sanat âlemine hâkim olmak isteyen Romantizm cereyanının menbanı işte burada aramalıyız.

Romantizm⁴⁰

Esasen romantik cereyan; devam eden, artık pes-zinde bir hal alan herhangi bir klasik şekle karşı yapılmış aks-el-amelden başka bir şey değildir. Bedii Romantizm aynen Felsefî Romantizmin neşet ve zuhurunu intaç eden o emelden doğmuştur. Filhakika Romantizm ve mevzu esareti altında bulunan Klasisizme karşı ma'kes bir tesirdir. Romantik şair, klasik şaire artık isyan ediyor, kayıt ve şart artık tanımıyor. Fransız edebiyatında [Victor] Hugo, bizim edebiyatımızda [Abdülhak] Hamid güzel sanatların edebî şubesinde bu cereyanın başlıca iki mümessilidir. Bir de romantik daire içine girebilecek bir edebî nevi olan lirizm -lyrisme- vardır. Menşei ibtidâî kavimler edebiyatında görülen bu nevi, şiirin romantizminden başka bir şey değildir. Bilhassa halk edebiyatlarına ait tetkiklerde lirik şiirin en ateşli ve coşkun misalleri bulunabilir.⁴¹ Lirik asarın muhtevaları tetkik edilirse başlıca dört esaslı unsur görülüyor.

³⁹Bu kelime sınıf -classe- kelimesindedir. Gerek felsefede gerek sanat ve edebiyatta Klasisizm. İktida olunan mütekaddim devrin bedii eserlerini hem mevzuatta hem de şekilde taklit etmek ve bir "kavaid-i mazbuta" edebiyatı tesis olmak demektir. İşte [Pierre] Corneille'ler, Moliere'ler Yunan kadim edebiyatındaki edebî nevilere üzerinde yürümüşlerdir. İşte Nefî, Bakî ve Fuzulî İslamî edebiyatın muhtelif izlerinden ayrılmamışlardır. Bir taraftan taklit, diğer taraftan siyasi idare şekli ve dinî-tasavvufî zihniyet her yerde olduğu gibi bizde de Klasisizmin başlıca amilleridir.

⁴⁰Romantizm kelimesi (roman)dan geliyor. Fransa'da Onsekizinci asrın sonlarına doğru tezahür eden Romantizm, Fransa'nın lisan ve edebiyat tarihinde millî ve kavmî bir mahiyeti haiz olan (roman) merhalesinin ihyasına doğru atılmış bir hatvedir. Felsefî ve edebî manada Klasisizme karşı aks-el-amel cereyanı temessül ediyor. Gerek Klasisizmin gerek Romantizmin tercümelerini araştırmaya lüzum görmeden doğrudan doğruya kullanmayı müreccah buluyorum.

⁴¹Kadim Yunan'da Yunan şairleri şiirlerini lir-lyr- adlı bir sazda terennüm ederlerdi. Muahharen içli, hür ve taşkın ve kalpten doğma yazılmış şiirlere bu isim ala olmuştur. Lirik kelimesi bizde bazen musikî, bazen rebâbî bazen garâmî şekillerinde tercüme edilmektedir. Bunların içinde en ziyade garâmî kelimesi münasip ise de doğrudan doğruya Fransızcalarının edebî ve ilmî lisanımızda isti'mal edilmesi daha muvaffaktır. Bu nevi şiir hakkında muallim beyler, halk edebiyatımızın mahsullerinden, mesela Yunus Emre'nin şiirlerinden misal intihap ederlerse dersin mücerretliğini izale etmiş olurlar.

Lirizm

İntibalar, sanatkârın bedii şuurunda bir terkip geçirmek suretiyle sanat eserini vücuda getirir. Muasır Fransız münekkitlerinden George (?) bunu bu anâsıra şu suretle işaret etmektedir:

1) Tabiat; bedii nazarların altında sanatın en zengin bir menbaıdır. Bütün güzel sanatlar için malzeme veren bu unsur, bilhassa lirik şiire analık vazifesini görmüştür diyebiliriz.

2) Aşk; şiir bizatihi hodbin olmayan bir eserdir. O, bizi beşerî hodkâmdan kurtarır, sanatkârı sanatın mevlid kudretlerinden olan hasbîyyet ve samimiyete yaklaştırır. Bilhassa fikrî ve zihnî seciyeleri galip olan platonik bir mahiyet alan aşk, lirik şiirde (ene -moi-)nin tecellisi için en ilhamkâr bir menbadır.

3) Ölüm; maddi hayatın maruz kaldığı bu akit duygusu garami eserleri ebedileştiren bir seciyeyi haizdir. Tasavvufi şiirlerin ölüm temennisi bu yüzdendir. Sanatkâr, ölümden duygularının ebedileştiğini görmekle, sezmekle mütehassistir.

4) İman; hassaten dindar gönüller taşıyan sanatkârlarda bu âmil mühim bir rol oynamaktadır. Garbın eserlerinde İncilî iman, İslam-şarkın eserlerinde Kuranî iman çok zengin sanat eserleri tevhit etmiştir.

Elhasıl başlıca bu dört unsurdan nebean eden lirizm, edebiyatta romantizmin kutlu akislerinden başka bir şey değildir.

Sembolizm

Diğer taraftan gerek romantizmin gerek lirizmin tohum olarak ihtiva ettikleri bedii-edebî bir cereyan daha vardır. Bu telakkiye göre ene ve lâ-ene âlemini şiirde tam ve samimi bir ittihat içinde bulmalıyız. Sanatta Romantizm batınî ve haricî âlemlerin birbirine yabancı olmadığını ikisinin de aynı vetire içinde bulunduğunu izah ediyordu. Sanat nefis ile mevzunun itilaf ettikleri bir zemindir en yüksek felsefe sanattır. Zira o tabiatın ve tarihin ayrı gösterdiği bir âlemi bize vahdet halinde irâe eylemektedir. Sembolizm işte bu ittihadın şiddet ve samimiyetine taraftardır. Fransa'da [Stephane] Mallarmé⁴², [Paul] Verlaine⁴³, [Albert] Samain gibi şairlerin eserinde gördüğümüz bu edebî cereyanın yegâne vasfı diğer bir edebî cereyanı temsil eden Parnasyenlere karşı aks-el-ameldir. Fransa'da Ondokuzuncu asrın üçüncü ve dördüncü rub'ları arasında hararetle mevzu bahis olan Parnasyenler, şiirde vuzuhun ve sarahatin müdafî idiler. Klasik şiir telakkisine yaklaşıyorlardı. Sembolizm buna aks tesir yapmak istedi, vuzuhun şiire zıt bir vasf olduğunu, (güzel)in bizatihi bir ibhâm teşkil ettiğini, daha doğrusu vuzuh kastıyla vücuda getirilecek eser sanatın artık bedii seciye taşıyamayacağını ileri sürdü. ⁴⁴ Edebî cereyanlarda gördüğümüz bu tahavvül, güzel sanatların diğer şubelerinde de aynı renk ve mahiyeti haiz akislerle vücuda gelmiş ve gelmekte bulunmuştur.

Bedii Hayat ve Tekâmül

Daha ziyade tafsil ve teşrihi yüksek tahsile ait olan bu noktalarda dikkatle düşünülecek bir nokta varsa o da bedii ve edebî cereyanların kendisine mahsus bir sayrûreti ve devamı ve bir tekâmülü oluşudur. Cereyanlar, tahavvüller birbirini veli edip duruyor. Sanat müverrihi hiç şüphesiz bu değişiklikleri kıymet hikemlerini tespit edecek bu tarihi malzemenin

⁴² Sembolist Fransız şairi.

⁴³ Sembolist Fransız şairi.

⁴⁴ *Hayat Mecmuası'nın* (26) numaralı nüshasında Ahmet Haşim Beyin (şairlerimizden) Sembolizm makalesini okuyunuz. Sembolizmin etraflı bir surette anlaşılması, bu edebî cereyanın mülhem olduğunu Ondokuzuncu asır Alman Romantik filozoflarının bilhassa Hegel'in tetkikine bağlıdır.

üzerinde ilmî izah yapmak isteyen bediîyatçı da kıymetlerin ve hadiselerin zuhur, neşet ve tekâmüllerini araştıracaktır. Bediîyatın bu arzusunu en ziyade tatmin eden usul, içtimâiyat usulüdür. Bediîyatçı, sosyolojinin mita'larından azamî istifadeyi temin edebilir.

Bedii Kıymetlerde Esaslı Amel

Ondokuzuncu asrın ilimler âlemine ihdâ ettiği cemiyet ilmî, filhakika, bedii hadiselerin izahında çok kıymetli yardımlarda bulunmaktadır. Esasen bediîyat, bir ilim olarak adeta bir nevi içtimâiyattan başka bir şey değildir. İngiltere'de, Almanya'da, Fransa'da bediîyat sahasında çalışan mütefekkirler haddizatında birer sosyologdurlar. Yapılan içtimaî, bedii tetkiklere nazaran, güzelliğe ait kıymetlerimiz zahiren enfüsî görünmelerine göre hakikatte içtimaî bir mahiyeti haizdirler. Herhangi bedii bir cereyanın esası, bedii bir kıymettir. Bir cereyanın bir mektebin maruz kaldığı herhangi bir değişiklik, şüphesiz her şeyden evvel bedii kıymette görülen bir tebeddülün mahsulüdür. Muhtelif içtimaî, siyasî, iktisadî, dinî sebeplerden dolayı zümrenin içtimaî neviden bedii kıymeti değişince, onun yerine yeni bir kıymet gelince hemen o kıymetin mektep ve mesleği tesis ediyor. Sanat ve edebiyat tarihlerindeki telakkilere bu izah vetiresini tatbik edebilirsiniz. Mesela klasik sanat kıymetleri her memlekette aynı şekilde tecelli ediyor. Bilfarz Fransız edebî Klasisizmi ile bizim edebî Klasisizmimiz müşabih neviden sebeplerin tesiri altında teşkil etmiştir.

Keza Romantik, Sembolik, Lirik sanat telakkileri, cemiyetin değişen felsefî telakkilerinin edebî hayattaki ve o hayatın mümessili olan sanatkârların şuurlarındaki akislerinden ibarettir. İşte bu akislerin mahiyetini izah ve teşrih etmek icap ettiği zaman, doğrudan doğruya akislerin menbâna gitmek, hadiseleri doğuran içtimaî ve felsefî amellerle karşılaşmak şüphesiz ilmî izah ihtiyacını daha ziyade tatmin edecektir.

Hulâsa

İkinci fasılda sanatı ve menşeyini muhtasaran izaha çalıştıktan sonra sanat şubelerinden bahsettik. Bunlar sırayla mimarî, heykeltıraşî, resim, raks, musikî, şiirdir. Bu taksimde miyar, hayatî ifade itibarıyla her sanatın arz ettiği muvaffakiyettir. Bu muvaffakiyeti ise sanat bedii şiir ve tahsislerimizi azami derecede tahkik ettirebilmekle elde ediyor. Bu takdirde mimarî ile şiir asgari ve azami ifade kudretlerini mündemiçtir. Güzel sanatların kısa bir izahını müteakip muhtelif sanat mekteplerine muhtasaran temas mecburiyetinde kaldık. İzah ettiğimiz vecihle bütün bedii cereyanlar umumiyetle iki noktada toplanıyor. Ya şeniyete kıymet veriyorlar, o zaman sanatkâr mevzunu şeni hayattan alır ve müşahedesinin sadık bir tercümesini muhtelif sanat vasıtalarıyla kayd u tespitte çalışır. Veyahut mefkûrevî tiplerin tahkikine cehdeder, şeniyete kıymet vermez, bilakis onu istisgar ederek kendi ideal tasvirlerini sanat eserlerine mevzu yapar.

Fakat bu iki bedii telakki, realizm ve idealizm en umumi ve nazarî cehtleri cemediyor. Sanat ve edebiyat tarihleri daha karışık daha müteferri' ve girift bir takım sanat cereyanlarına saha teşkil etmektedir.

Bu cereyanların alekser ilk şekli Klasik, ikinci şekli Romantik oluyor. Bir zaman sonra üçüncü bir aks-ül-amel tevellüt ediyor. Böylece bedii hayat şekilden şekle girerek tahavvül ve tekâmül devreleri geçiriyor. Yalnız bu değişmelerin menbânın içtimaî hayatta olduğunu, bedii ve edebî mekteplerin daima bir içtimaî kıymet ifade ettiğini nazardan uzak tutmamalıdır. Bu itibar ile sanat mekteplerini ve bediîyat cereyanlarını sebepleri ve neticeleriyle bize en iyi ve tatminkâr bir şekilde izah edecek ilim içtimaiyattır. Filvaka (hüsn)ün telakkisinde ve (sanat)ın menşeyinde olduğu gibi bedii mesleklerin hadis ve zuhuruna ait izahlarda da bediîyat ilmî içtimâiyatın mita'larından azamî istifadeler temin edebilir. İçtimaî tetkiklere nazaran bedii bir kıymet ve o kıymete mümessil olan sanatkâr,

mâşerî hayattaki cereyanları bir mihrak gibi kendi şuurunda toplayan ferdiyeti ve bedii şuurunu itibariyle bu mihrâkiyet kabiliyeti yüksek olan adamdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL: BEDİİYAT MESELELERİ

Bediiyatın Usul-ü Mevzusu

Bediiyat derslerimizin tam olması için birtakım meselelere temas etmek faydadan hâli değildir. Bunlardan ilk evvel akla gelen bediiyatın usul ve mevzudur.⁴⁵

Bazılarına göre bediiyatın mevzuu kati bir hudut dâhilinde gösterilemez. Güzel hükmü, aynı zamanda tasavvufi ve sırrî bir mahiyeti haizdir. Muayyen mevzu, ancak ilim ve kanun mefhumunu kabul edecek bilgilerde düşünülebilir. Bediiyatta “bilmek” değil “yaşamak” lazımdır. Bizim edebiyat tarihimizdeki tasavvufi neviden bedii telakkiler bu kabildendir. Mevzuyu düşünmek onun zımnında de usulün mündemiç olduğunu kabul etmektir. Hâlbuki mistik bediiyatçılar buna isyan ediyorlar.

Bazı bediiyatçılara göre ise bediiyatın mevzusu ve usulü vardır: hüsn. Âlim tetkik edeceği herhangi bir eser sanatı ve sanatkârı kabul edildiği usul dâhilinde tetkik eder. Ruhîyatçılar, içtimâiyatçılar, sanat münekkitleri bu yolda yürüyorlar. Bedii ruhîyat, felsefe sanat, bedii içtimâiyat, tenkit sanat, tarih sanat, sanat ilmî gibi muhtelif adlar altında ilmî bediiyat cereyanları, tetkik edilen mevzunun mahiyetine nüfuz için tahlil ediyorlar, tam ve tatminkâr bir bilgi hâsıl etmek için güzellik hadisesini tabii ve içtimâî bütün şeraiti altında araştırıyorlar.⁴⁶ Aralarında usul farkı olmak ile birebir (tahlil)e ehemmiyet vermek bakımından hepsi müşterek bir seciyeyi haizdir. Hâlbuki mistik bediiyatçılar, hüsn hadisesinin -ki bu bazen bir sanat eseridir, bazen bir sanatkârdır, bazen bir temâşâkâr, bir sâmi', bir muhâtıb, bir kari'nin halet-i ruhiyesidir- bir terkip olduğunu tahlile başlanıldığı zaman kendisine mahsus hassa ve keyfiyeti kaybettiğini iddia ediyorlar.

Bedii Hadiselerin Tahlil ve Terkibi

Buna mukabil ilmî bediiyatçılar, tahlil ile terkip eserinin daha iyi anlaşılacağı fikrindedirler. Onlara göre uzvîyyet bilfarz (hazm) fiilini, fizik (ziya)yı tahlil ediyor. Bu suretle bize verdiği bilgi, onları deha, hâkimiyet ve müessiriyet ile irade ve idaremiiz altında bulundurur. Bedii hadiselerle dair yapılacak muhakeme ve istidlaller, tahliller ve tetkikler hiçbir zaman mistik bediiyatçıların dediği gibi bedii heyecanı öldürüp söndürmez. Onun teşkil vetiresini bilmek ile bedii hayatımızın tekâmülünü temin edecek yollar kendiliğinden belli olur.

Bunun için bediiyatta olan mevzunun ta'yini, saniyen usulün tespiti son derece mühimdir. Mevzu gerek enfüsî ve gerek âfâkî tezahürleriyle (bedii hadise -phénoméne esthétique-)nin heyet-i mecmuasıdır. Usul ise bu hadiseye nüfuz için ruhîyat ve içtimâiyat ilimlerinin muhtelif menheçlerinden ibarettir.⁴⁷

Bediiyat Programının Bahisleri

⁴⁵ Usul ve mevzunun mu'tad vecihle eserin baş tarafında mevzu bahis edilmesi lazım ise de biz meselenin talebe tarafından ilk defa müşahhas bir surette tetkikini mücerred fikirlerin daha sonra verilmesini tercih ettik.

⁴⁶ Bu telakkinin en müfred şeklini Fransız müverrih münekkitlerinden (Taine)de buluruz. Taine'nin (avamil-i selase) dediği kanun “tabiat, ırk, an” gibi üç umdeden mürekkebirdir. Sanat eserleri ve sanatkârlar, tıpkı bir nebat gibi tabii ve içtimâî mahiyetlerinin mahsulüdür. Bu düşünüş tarzı hakikatin yalnız bir parçasını ihtiva eder. Malumlar muhtelif sanat ve edebiyat tarihlerinden misaller getirerek nazariyenin gerek ilmî gerekse gayr-ı ilmî cehtlerini muhtasar ve müşahhas bir şekilde izah etmelidirler.

⁴⁷ Usul bahsi mantık ve ruhîyat ile içtimâiyat derslerinde geçtiği için burada tekraren bahsi lüzumlu değildir.

Usul ve mevzu, bize hakiki bir bediiyat programının maddelerini bilmemizi istilzam ediyor. Bu lüzuma tebean şöyle bir program bediiyat tetkiklerinin mahiyetini gösterebilir:

1) Bedii tarih: histoire esthétique. Bedii hayatı muhtelif vasıtaları dâhilinde tarih sahifelerinde tetkik etmek hadiseleri sırasıyla tespit eylemek ilmî izahların zemini hazırlayacaktır. (Güzellik gayesini tatmin eden bütün bedii eserler -ki edebiyatı da buna idhal ediyoruz- bu zeminde müşahede ve teşhir edilmelidir.)

2) Bedii ruhiyat: psychologie esthétique. Hadiselerin tetkik ve tasnifi her birinin istilzam ettiği bedii faaliyetin ruhî ve şuurî mekanizmasının bilinmesi bediiyatçının ikinci meşgalesidir. Ve bilhassa sanatkârın ihtiras ve muhayyilesinin tahlilinde, bedii duygularının teşrihinde enfüsî usulün mita'ları rehberlik etmelidir.

3) Bedii içtimaiyat: sociologie esthétique. Bediiyatçı, ruhiyatın vetirelerini isti'mal ederken daima âfâkî usulün lüzumunu his edecektir. İşte o zaman muhtelif içtimaiyat mekteblerinin düşünüş ve tetkik tarzları kullanılır. Bilhassa hadiselerin tekevvün ve tekâmüllerinin akamet ve zevallerinin esbabını bu usul ile göstermelidir.

4) Bedii felsefe: philosophie esthétique. Nihayet bedii şe'niyetin tetkikini ikmalden sonra bediiyatçının nazariye ve faraziyelerine mevki vermek lazımdır. Hususiyle millî bediiyat tetkiklerinde bu faraziyelerin tesirkâr rolünü inkâr etmemeliyiz. Şu şartla ki felsefî fikirler ve nazariyeler ilhamını bedii şeniyet hadiselerden almalıdır. Manevî ilimlerin hepsinde olduğu gibi bediiyatda da felsefenin, ilmin hududundan sonra geldiğini düşünmek mecburiyetini hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıyız.

Bediiyat Bir İlim Olabilir mi?

Yalnız burada bediiyatın bir ilim olup olmaması mevzu bahis olabilir. Ruhiyat ve mantık derslerinde gördüğünüz vecihle herhangi bir marifet şubesinin ilmî şekilde tesis etmiş olması için:

a) Müşahedesini kabil bir hadiseye malik olmak, diğer marifet şubelerinin mevzuundan müstakil bulunmak,

b) Hadiseleri birbirinden tasnif ve tefrik edilebilmek,

c) Bitaraf tetkike ve izaha müsait olmak,

Gibi başlıca şartlar lazımdır. Bediiyatın mevzuu olan bedii vakânın ise ister enfüsî usul ile ister âfâkî vasıtalarla müşahedesini ve müşahede edilen hadiselerin yekdiğerinden tasnifi, nihayet bediiyatçının kalbî -apeiori- mefhumlardan tecrit ederek bu hadiseleri izah imkânı müsteb'id değildir. Gerek psikoloji gerek sosyoloji tetkikleri vesilesiyle sanat hadiselerine temas eden birçok âlimler bu imkânı bilfiil göstermişlerdir. Bir de kaldı ki ilme olan imanımız, maddi ilimlerden sonra manevi ilimlerin tesisini şiddetle iltizam etmekte ve bunun için yılmaz bir cehdin sarfını icap ettirmektedir.

Bediiyat ile İlimler Arasında Münasebet

İlim -science- bir vahdet bir küll olarak kabul edildiği takdirde o küllün cüzleri arasında mütekebil münasebetlerin bulunacağı şüphesizdir. Filhakika bütün ulum yekdiğerine yardım ederler. Bu yardımlar ilimlerin ilmiliği için bir hâle ve sekte değil, bilakis bir lüzum ve fâidedir. Fizyoloji teşrihten, teşrih hayatîyetten, fizik kimyadan, psikoloji fizyolojiden, sosyoloji ruhiyattan ilânihaye daima istiâne ederler. Şu hâlde bediiyat kendi mevzuunu tetkik ederken sırası düştükçe diğer bilgilere müracaattan hali kalamaz. Esasen bu müracaat sayesinde ki statik, ilimleri arasında bir mevki edinmeye çalışıyor. Bilfarz, musikî nazariye itibariyle fizyolojiye istinâd etmekte, şiir ve edebiyat izah bakımından içtimaiyattan

aldığı yardımlarla tesise çalışmaktadır. Ruhیات, bütün sanatların psikolojik cehtlerini veriyor. Tecrübî ve hayatın inkişafından bediiyat da müstefit olmaktadır.⁴⁸

Elhasıl ilimlerin her biri doğrudan doğruya veya bilvasıta bediiyatın sanat ilmînin teşkiline yardım ederler. Bilmukabele bu ilimlerin bediiyattan müstefid olmadıklarını inkâr etmek haksız bir hüküm olur bilhassa manevî ilimler, sanat âleminin elde ettiği mita'lara son derece muhtaçtır. Hakiki bir içtimâiyatçı, sisteminin bedii safhasını tesis için bir sanat müverrihinin tetkikine müracaat mecburiyetindedir. Bir ruhiyatçı bilfarz bedii heyecanın muhtelif devirler ve şahıslardaki tezahürünün tetkiki keza bedii ihtirasın tahlili lüzumları tahdis ettiği takdirde aynı menba'a başvuracaktır. Bir ahlak âlimi ahlakı ve bedii hadiselerin müteakıl münasebetlerini araştırmak zaruretinde kaldığı zaman yapacağı şey hemen bediiyatçıların tetkikine müracaat değil midir? Elhasıl bediiyat ile ilimler arasında sıkı münasebetler hiçbir zaman inkâr edilemez. Hususiyile sanatın tekâmülü üzerine, ilmî terakkiyatın tesiri şüphesizdir. Muasır sanat şekillerinin hepsinde ilim inkişaflarının eseri vardır. O zaman Veron Bey doğru olarak der ki: "Asri edebiyatta, asri şiirde mevzuların kadim ve vustaî devirlerden ayrı olması; ilmî terakkiye muvazi olan edebî tekâmülün neticesidir. Onaltıncı asrı takip eden devirlerde ilim inkılâpla aynı; daima şiir ve sanat inkılâpları takip etmiştir."

Sanat ve Ahlak

Bediiyatçılar arasında tahaddüs eden münakaşalı meselelerden biri de bedii ve ahlakî üf'uleler arasındaki münasebet teşkil etmektedir. Muasır Fransa bediiyatçılarından Lalo bu husustaki fikirleri iki kısma ayırmaktadır:

1) Zühdiyye -ascétisme-: Bu telakki, sanat faaliyetlerinin ahlakî gaye ve mefkûreler uğruna çalışmasını istiyor. Bütün sanatkârlar hayrın ahlakının hadimidirler. Binaenaleyh eserleri de ahlakî vasıflar ile ittisâf etmeli, bedii faaliyet ahlakî saikleri tahrik edebilecek bir şekilde cereyan eylemelidir. Mesela Eflatun'un felsefesi derinlerine kadar gidildiği takdirde böyle bir neticeye müncer olur. Filozof (Kant)da da bu fikri görmek mümkündür. Elhasıl ilahiyatçı Rasyonalist olan filozofların hepsi "güzel"i "iyi" ye tabii tutarlar.

2) Bediye -esthétisme-: Bu mektep bilmukabele mâkes iddiayı serdeder. Müfrit olanlar tamamen bedii üf'uleye kıymet verirler. Schelling gibi. Ona nazaran (güzel) daima (iyi)nin fevkindedir. Daha doğru bir tabir ile güzellik, başlı başına bir gayedir. Bir kısım sanatkârlarda bu seciye görülür.⁴⁹

İki Nazariyenin Te'lifi

Her iki nazariyenin felsefî bakımlardan münakaşalarına lüzum yoktur. Şu kadar söyleyelim ki bediiyat, ilim haysiyetini haiz olarak münâzara ve mülahazadan ziyade bedii vakalara dikkat eder, meseleyi bu suretle halle çalışırsa o zaman her iki nazariyenin de hem yanlış hem doğru cehtleri olduğu görülür. Hakikat hâlde sanatkârın bedii faaliyeti işlerken tamamen müstakildir. Eser sanat, teşkil ettikten sonra da ahlakî düşüncelere uygun olmak veya olmamak endişelerinden uzaktır.

⁴⁸Filhakika Tecrübî Ruhیاتın bedii şubesi de mühim bir mevzudur. Fransa'da, Almanya'da bu uğurda faaliyet sarf ediliyor. Almanya'da [Oswald Külpe] [ed.]'in açtığı yolda yürüyen bir tecrübî ruhiyatçıdır. Mesaisini hassaten bedii hadiseler üzerinde icra etmektedir. Mesela bu müdekkikin (pnömograf) dediği alet ile bilfarz bir musikî bestesinden mütevellit intibaların derecesi aranılıyor. Bu suretle fizyolojik tagayyürler, nabzlar ve teneffüsler aletin kayıt ve işaret edici cihazı vasıtasıyla anlaşılacak isteniliyor.

⁴⁹Fransa'da Romantizmi takip eden edebî cereyanlardan biri de (Parnasyen) mektebidir. Bu mektebin bedii umdeleri (Sanat, sanat içindir.) formülü altında toplanıyor. Fransa'da hala bu cereyanın münakaşaları yapılmaktadır.

Fakat dikkat etmeliyiz ki sanatın ve bedii faaliyetin bu hasbîliği, ahlakın ne lehine ve ne de aleyhinedir. Bir bediiyatçının tabiriyle bedii faaliyetin ve güzel eserin ahlakî -moral- seciye ile alakası yoktur. Diğer taraftan bu alakasızlık onun gayr-ı ahlakî -immoral- olmasını da istilzâm etmez. Bu itibar ile güzelliğ gâyesinin vücuda getirdiği faaliyet ve esere la ahlakî-amoral vasfını vermek daha doğru olacaktır. Nasıl ki ahlakî bir hareket haddizatında ne bedii -esthétique- ne de gayr-ı bedii -inesthétique- olmayıp daha ziyade lâ-bedii -anesthétique- vasfını haizdir. İşte sanat ve ahlak arasındaki münasebetin mahiyeti yalnız sanat eserlerinin ve sanatkârların neticede ahlakî bir rol oynamaları meselesi başkadır. Hakikatte zühtçü ve ahlakçı mütefekkirlerin dediği gibi sanatkâr, kasdî bir ahlak gâyesi gözetmez. Yalnız sanat eseri haddizatında içtimaî mahiyeti haiz olduğu için tesirlerinden bir kısmını da ahlakî sahada gösterebilir. Elhasıl sanat ve ahlak münasebeti hiçbir zaman tâbiiyyet ve metbûiyet bakımından düşünülmemelidir. Ruhî hayatın iki âlî üf'ulesine istiklal vermek zaruretindeyiz. Yalnız bu istiklalin manasının etraflı bir surette anlaşılması için son mesele olarak sanat ve cemiyet mevzuuna temas etmek icap ediyor.

Sanat ve Cemiyet

Birçok bediiyatçıların gerek içtimaî tetkiklere müstenid olarak ilmî şekilde, gerek hadiselerden mülhem olmak üzere felsefî şekilde serdettikleri bir içtimaî sanat -art social- davası vardır. Bilhassa Guyau, Goltiye [?], Lalo'nun ... dedikleri ve tasvir, izah eyledikleri vecihle sanat; doğuş, yürüyüş, yükseliş gibi bütün merhalelerinde içtimaî şe'niyetin sînesinde bulunmaktadır.

Kendisi cemiyet şeklinden ne kadar müteessir oluyorsa, teşkil ve tesis ettikten sonra da cemiyet üzerine o kadar müessir olur. Bu itibar ile sanat eserleri neticede yalnız ahlakî hareketlerde değil dinî, hukukî, siyasî müesseseler üzerinde, elhasıl bütün içtimaî yaşayışımızda tesirlere maliktir. Bir mimarî eseri, bir tablo, bir şiir ilâh gibi bütün güzel eserler, mensup oldukları cemiyetin âyineleri değil midir? Bilfarz Kurun-u Vusta Avrupa'sının uhrevî mefkûreler yaşatan cemiyetini, soluk benizli ve zayıf çehreli tablolarda görüyoruz. Osmanlı tarihinde on altıncı asrın siyasî haşmetini Süleymaniye Camisi'nde okuyoruz. Edebiyat-ı cedidemizin eserlerinde o devrin İstanbul'unu müşahede etmiyor muyuz? Fransız inkılâbı, muharrirlerin ve ediplerin eserlerinden mütevellit fikir inkılâbına medyun değil midir? Tolstoy'un, Dostoyevski'nin, Gorki'nin acaba değişen Rus cemiyeti üzerinde tesiri yok mudur? Elhasıl sanat ve edebiyat tarihlerinden teksiri pek kabul olan bu misallerin gösterdiği şey, sanat ile cemiyet arasındaki samimi münasebettir. Tarihi tetkik ediniz, tek başına ve münferit bir insan ve o insanın eseri olan bir sanat göremezsiniz. Felsefî mülahazalar ve fikriyata müstenit mütalaalar serdedilebilir. Fakat şahsî ve enfüsî tefekkürleri, bir tarafa bırakıp içtimaî şe'niyete bakacak olursak, istediğiniz kadar mazinin derinliklerine gidiniz- muhakkak bir toplu ve toplu hayatın müştereken doğurduğu bir bedii faaliyet görürüz. Bu itibar ile menşe nokta nazarından sanat, içtimaîdir. Diğer taraftan devam ve tekâmül ve gaye itibariyle de aynı vasfı arz ediyor. Muhtelif bedii mesleklerin ve sanat cereyanlarının doğuşu, biraz evvel bahsettiğimiz vecihle, içtimaî hayatın maddî ve manevî muhtelif tahavvüllerinden ileri gelmektedir. Bedii gaye, içtimaîdir. Gerçi sanatkârlar bedii ve ayan olarak içtimaî neviden bir hedef gütmeyler daha doğrusu içtimaî kasıtları yoktur. Onlar sadece bedii heyecanlarını boşaltmak isterler ve eser vücuda getirirler. Fakat unutmamalıyız ki bizzat kendilerinin mevcudiyetini ve hikmet vücutunu -raison d'être- cemiyet istilzam ediyor. Yukarıda gördük ki bedii heyecan, tabiatı itibariyle sarî ve içtimaîdir. Şuurunda bediiyat hisseden adam, etrafını ve muhitini kendisi ile hemhal yapmak uğrunda eserini yaratmaktadır. Hatta sanatkâr içtimaî kasıtlardan ârî olarak münhasıran bedii saiklerle faaliyette bulunduğu içindir ki daha çok içtimaî oluyor diyebiliriz, sanat adamının bu vasfı onun ferdiyetini hiçbir zaman inkâr etmek değildir. Bilakis, içtimaî arzuları ve vücut bulacak içtimaî mefkûreleri evvelden sezme de ve kuvvetli

bir mihrak gibi bu şuleleri şahsiyetinde toplayıp terkip etmektedir. Sanat eseri işte bu terkiptir.

Hulâsa sanat ve cemiyet birbirlerinin ayrılmaz lazımlardır. Sanatı cemiyet doğurmuş, cemiyeti bazen bedii cereyanlar değiştirmiş, sanat mekteplerini içtimaî hadiseler ve kıymetler vücuda getirmiştir.

Hulâsa

Bu fasılda bediiyatçıları işgal eden meselelerin bazılarına temas ederken aynı zamanda bir hatime yapmış oluyoruz. Bediiyatın mevzuu ve usulü her şeyden evvel ehemmiyet verilecek bir noktadır. Felsefî ilimler arasında bediiyat da bir mevki istiyor. Bunun için mevzuunu tayin etmesi lazımdır. Bu âfâkî ve enfüsî veçhelerle anlaşılan (bedii hadise)dir. Hadiseyi anlatacak usulün mahiyeti hakkında bir fikir edinebilmek için gerek ruhiyat gerek içtimâiyat ve mantık derslerinde usule taalluk eden bahisleri hatırlamak kâfidir. Filhakika bediiyatın usulü, ruhiyatın enfüsî ve tecribî usulleriyle, içtimâiyatın âfâkî usulünün müteakabile birbirine tedahül eden şeklidir. Esasen bedii hadise teşkil edinceye kadar enfüsî, ettikten ve âfâkîleştikten sonra da âfâkî renk ve mahiyeti haiz değil midir? Tetkiki lazım gelen bir mesele, ilmî bediiyatın programıdır. Bediiyat tarihi, bedii ruhiyat, bedii içtimâiyat, bedii felsefe böyle bir programın başlıca mebahislerini teşkil ediyor. Bu programın, bediiyatın ilmiyetini temin edip etmemesi bir tarafta münakaşa olunurken, diğer tarafta bedii tetkikler ilmî cereyanın istediği şekilde husul buluyor ve bize sanat hadiselerinin izahında kâfi bir itmînân veriyor.

Sanat ve ahlak arasındaki münasebetler de bediiyatçıları ve ahlakçıları sık sık işgal eder. Bedii şe'niyatın tetkiki bize bir tarz hal temin etmektedir. Filhakika görüyoruz ki güzelliğe ait [faaliyet] her nevi alakalardan mücerret olarak müstakillen işler. İbtidâî ve vustaî devirlerde üstürelerle dinlerle, ahlakî ve idarî umdelerle memzuc olan sanat eserleri bugün bulunduğu tekâmül merhalesinde başlı başına bedii bir faaliyet mahsulüdür. Sanat eseri lâ-ahlakîdir. Yani ahlakın lehine ve aleyhine hiçbir kast ve gayeye malik değildir. Bedii tekâmül, bugün bize şe'niyeti gösteriyor. Yalnız mazide iktisadi hadiselerin iş bölümüne müşabih bir tefekkür ve tahassüs bölümü mevcut olmadığından bedii üf'ülede bizzarûre dinî ve ahlakî, siyasî, hukukî üf'ulelerle karışık idi. Binaenaleyh bunlara bakarak sanat ile ahlak arasında ahlakın lehine bir münasebet kaydetmemeliyiz. Nihayet bediiyat, sanatın tahavvül ve tekâmüllerini, gayelerini takip ederken onu daima cemiyet ile beraber görmektedir. Filvâki sanat eserleri, bütün zaman ve mekânlarda mâşerîdirler. Sanat eserinin ve sanatkârın, mâşerî zümre haricinde bir mevkiini tasvir edebilir misiniz? Sanatkâr eserinin muhtevasını mâşerden ve içtimaî şe'niyattan alır. Kendi muhayyilesinden ibdâ'kâr dehasından ilaveler yaparak terkip ettikten sonra tekrar cemiyete verir. Şu hâlde muasır sanat şekillerindeki ferdiyete ve ferdiyetçilik cereyanının galebesine bakarak hüküm vermemeliyiz. Eğer ferdiyetçi görünen mâşerî amellerden ve muhtevalardan hiçbir tesir almadığını gösteren sanatkârın ruhundaki dalgaları tahrik eyleyen kudret ve hareketi yoklayacak olursanız Orada cemiyetin kavî ve sihir-kâr eli behemehâl görülecektir.